

K. ATATÜRK'ÜN CUMHURBAŞKANLIĞI DÖNEMİNDEN II. DÜNYA SAVAŞINA KADAR TÜRK - ROMEN İLİŞKİLERİ (1923 - 1944) *

MİHAİL GUBOĞLU

Romanya

Konumuza kısaca bir *Giriş* yapmak lâzımdır. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından önce M. Kemal Paşa'nın Romanya ile bazı ilişkileri vardır. Bilindiğine göre geçmiş yüzyıllarda Türklerin ve Romenlerin dostlukla beraber kavga ve bazı savaşları inkâr edilemez. Örneğin, Ortaçağdaki olaylarından başka, 1877'de ve 1916-1918 yıllarındaki savaşları hatırlatabiliriz. Eşsiz K. Atatürk'ün "Yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesine dayanarak Romanya ve Türkiye arasında çok samimi yeni bir dostluk meydana gelmiştir. Yukarda da andığımız gibi Türkiye'nin Kurucusu K. Atatürk gençliğinde gerek Romenleri ve gerekse Romanya'yı iyice tanımıştır. Balkan-Makedonya ulahlarından (*Vlah*) N. Batzarya efendi (öl. 1956) ¹ başta olmak üzere bazı kişiler Selânik'li M. Kemal ile temasta bulunmaktadırlar. Aynı zamanda Romanya Türklerinden, Jön Türkler'in önderi ve ideologlarından Mecidiyeli (Köstence/Constanta kazası) Doktor İbrahim Temo (öl. 1944), 1908-1909'da yüzbaşı Mustafa Kemal'i, Hareket Ordusu erkânını çok iyi tanımış ve sonra *Atatürk'ü niçin severim*) ² başlıklı bir broşür yazmıştır. Tarablusgarp savaşındaki Bengazi ve Tobruk zaferlerinden sonra (1912'de) Binbaşı M. Kemal'in geliş yolu kapalı

* Uluslararası ATATÜRK Konferansında (İstanbul. 9-13 Kasım 1981) sunulan bildirimizin (13 s.) genişletilmiş ve düzeltilmiş şeklidir. Makalemizin daktilo ve düzeltilmelerini yapan Sayın Şaziye Açikel'e (İ.Ü. Türkoloji Semineri Ktp. İstanbul) teşekkür ederim.

¹ Nikolaie Batzarya Efendi Jön Türklerin liderlerinden biriydi. Onların gerek Nâfia Nazırı (Bakanı) ve gerek Türkiye'nin Londra temsilcisi olmuştur (1911-1912). 1918'den sonra Romanya'da yaşayarak Jön Türkler hakkında şu anıları yazmıştır: *Din lumea islamului sau Turcia Juniler turci* (İslâm dünyasından veya Jön Türklerin Türkiye'si) Bucureşti 1924, Piyer Loti'den ilham alarak Türk Kadınları hakkında bazı eserler yazmıştır, Bükreş Büyükelçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver'in yardımı ile Atanas Manov'un eserinden ilk kısmını tercüme etmiştir: *Originea Gagauzilor* (Gagauzların menşei), Bucureşti s. 1940, Dorucalı İbrahim Temo anıldı ise N. Batzarya unutulmuştur. Bkz. E. E. Erasmaur *Jön Türkler ve 1908 ihtilâli*. Türkçesi: Nuran Yavuz Önsöz: Prof. Tarık Zafer Tunaya (İkinci Baskı), Sander Yayınları-İstanbul, 216 s.

² Bucureşti "Tipografia "Îzver" - 1937

olduğundan mecburen Romanya yoluyla anavatanına dönerken Bükreş'te ve özellikle Köstence'de (Romence: *Constanța*) uzun ve kısa duraklarında Balkan Savaşı hakkında çok acı haberler almış ve büyük üzüntü çekmiştir. Bu mesele hakkında Atatürk'ün en iyi biyograflarından birisi Lord Kinross şöyle yazmıştır: "Mustafa Kemal, Sırların Manastırı (Makedonya) Yunanlıların da kendi doğduğu yer olan Selânik'i (Yunanistan) ele geçirdiklerini Kahire'de duydu. Avusturya, Macaristan ve Romanya üzerinden dolambaçlı bir yol izleyerek İstanbul'a geldi"^{2a}. Bu çeşit bir haber M. Kemal'in hatıratında da muhakkak rastlanır. Burada Dobruca'lı Dr. İbrahim Temo tarafından dostça karşılanarak teselli edilmiştir.

Balkan Savaşından sonra Sofya şehrine Ataşe Militer tayin edilerek (1913-1914), arada sırada, Yerköy-Yerkökü (Romence: *Giurgiu*) yoluyla Bükreş'i o zamanki "Küçük Paris'i" ziyâret edermiş. Bu münasebetle bazı otellerde misafir olarak kalır ve görevi icabı olarak Türk Ataşe Militerlerini teftiş edermiş. Sofya'da yazdığı bazı raporlarında Romanya hakkında da çok enteresan siyasi haberleri vardır. I. Dünya Savaşının sonlarına doğru, 20 Eylül 1917 tarihli Enver Paşa'ya hitaben yazılan raporunda anavatanın dışında bulunan Türk ordularını memlekete getirmek için ısrar etmiştir. Muhakkak, Kemal Paşa Romanya cephesindeki 6. Türk kolordusunu³ da ima etmiştir. Şimdi Bükreş'in bir kenarında bulunan "*Yurt için ölen Türk şehitleri*" askerî "Gençe" (Romence: *Ghencea*) mezarlığı⁴ o zamandan kalmıştır. Maalesef, şimdiye kadar tarihsel bakımdan incelenmemiştir.

Bilindiği gibi Romenlerin Türklerle hakiki ve samimi diplomatik ilişkileri ancak 1878'den sonra başlamıştır^{4a}. Buna rağmen I. Dünya Savaşında, başlangıçta (1914-1916) tarafsız kalan Romanya, 1916'da Osmanlı İmparatorluğu'nun müttefiki olan Almanya'ya karşı savaşa girince, Bükreş'le İstanbul arasındaki ilişkiler kesilmiş (1917-1919) 1920'de Ankara Millî Hükümeti ile yeniden kurulmuştur.

Türkiye'nin bağımsızlık savaşına (1919-1922) Romanya ancak bir "Seyirci" olarak kalmışsa da Romen diplomatlarından Gh. Filâlety bazı raporlarında M. Kemal Paşa'nın askerî, siyasi ve diplomatik hareketlerini

^{2a} Bkz. Lord Kinross: "Atatürk" 1981, s. 95

³ Bkz. M. Neş'et, *Büyük harpte Romanya'da 6. Türk Kolordusu*, İstanbul 1930, 169 s. (Askerî Mecm, ilâve).

⁴ *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri. Romanya ve Macaristan*. Hazırlayan: Ayverdi Hakkı Ekrem. Yk. Mimar Aydın İbrahim vb., İstanbul (1977), s. 23-25 (*Türk şehitleri*). Bu eser hakkında tanıtımız var. Bkz. Revista muteelarm. *Monumentelor istorice.*, Bucureşti nz. 2. 1982, s. 92-93

^{4a} Bundan önce Eflâk Boğdan ve Erdel Kapı Kihâyaları vardı.

izah etmiştir (1921-1922). Aynı zamanda gerek Fransızlarla ve gerekse Sovyetlerle antlaşmalarını Romanya Dışişleri Bakanlığı'na bildirmiştir. Aynı meselelere, Romanya basınında, "Universul", "Dimineța" ve N Iorga'nın "Neamul românesc" isimli gazetelerde işâret edilmiştir. Gerek I. Dünya Savaşı'nda ve gerekse Türklerin bağımsızlığı mücadelesi sırasında yıllarca Türk-Romen ilişkileri kesilmiş, ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanından birkaç ay önce yeniden başlamıştır. Örneğin, Petre Aurelian Yüksek Romen Komiseri olarak Türkiye'ye ve Cevât Bey de Bükreş'e Türk temsilcisi olarak tayin olunmuşlardır. Lozan Barışında (1922-1923) Türklerin kapitülasyonların ilgasına direnmelerine Romenler de katılmışlardır. Çünkü büyük devletlerin, küçük devletlerin iç işlerine daima karışmasını Türkler ve Romenler istememektedirler. Bilindiği gibi kapitülasyonlar, küçük memleketlerin bağımsızlığı için felakettirler. Aynı zamanda Romanya temsilcisi Bakan İ.G. Duca (Duka), memleketin ticaretinin % 80'i su yolu ile yapıldığından Boğazlar için yeni bir düzen arz etmiş idi. 1923 Lozan Barışı'nı Romanya temsilcisi de imzalayınca 6 Haziran 1924'te Ankara ve Bükreş'te karşılıklı olarak yeni elçilikler oluşturuldu.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı (29 Ekim 1923) ve Kemal Paşa'nın Cumhurbaşkanı seçilmesi Romanya gazetelerinde dostluk duygularıyla selamlanmıştır. Aynı zamanda Atatürk'ün portresi de eklenmiş idi. Bu olayı Romen gazetelerinden biri şöyle yazmıştır: "yeni hükümet sayesinde Türkiye Cumhuriyeti barış altında, refahla ilerleyecek ve dünyada şerefli bir yeri olduğunu daima ispat edecektir." ⁵ Bundan önce gerek Türkiye'nin millî kavgasıyla millî savaşını ve gerekse M. Kemal Paşa'nın şahsiyetini Gh. Sofronie "*Originile Chestiunü Turcești*" (Türk meselesinin menşei) adlı bir yazısında çok iyi anlatmıştır. Lozan Barışı'nın şartlarına göre Türk-Romen ilişkileri gittikçe iyileşmiştir. İki taraftan da yeni dostluk yolları aranmıştır. Örneğin, Bükreş'teki yeni Türkiye Elçisi Hüseyin Ragıp Baydur Efendi ⁶, 1925 Mart ayında şu ilgi çekici demeci vermiştir: "Türkiye ve Romanya'nın güneydoğu ve merkezi Avrupa'da bulunan sulhun muhafazası bakımından çok büyük rolleri vardır..." Devam ederek aynı Türk diplomatı şu sözleri eklemiştir: "Ankara'da ve bütün Türkiye'de Romen Milletine karşı büyük bir sevgi ve sempati muhakkak vardır..." ⁷ Bundan sonra, 1 Kasım 1926'da, T.B.M. Meclisi'nde yaptığı yıllık konuşmasında Cumhurbaşkanı M. Kemal

⁵ Bkz. "Universul" (Cihâh) gazetesine, București (Bükreş), 4.XI.1923.

⁶ Hüseyin Ragıp Baydur Bükreş Elçisi: 26.V.1924-14.II.1929; I. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi idi. vb. Bkz. Türkiye 1923-1973 Ansiklopedisi C. IV. s. 1381

⁷ "Viitorul" (*Istikbâl*) gazetesi, București-23 Mart 1925

Paşa da dış politikanın bilançosunu şöyle özetlemiştir. “Hırvat-Slovenya, Romanya ve Arnavutluk ile ilişkilerimiz normal ve dostane”dir. Bu beyanata göre Türk-Romen dostluğu gitgide artmıştır. Bu dostluğun temelinde sadece politik-diplomatik unsurları değil ekonomik şartlar da vardır. Romanya’nın petrolü, benzini, ekini, kerestesi, unu ve hayvanatı Türkiye’nin bu alanlardaki eksikliğini tamamlamaktadır. Aynı zamanda Türkiye’nin meyvaları, zeytinleri, derileri, manifaturası ve sanayi eşyaları şüphesiz Romanya’ya çok lazımdı. Böylece iki memleket birbirlerinin eksiklerini tamamlamışlardır. Bu ihtiyaçlara göre Ankara’da Başbakanlık yanında 24 üyeli, bir ekonomi müsteşarlığı ve Bükreş’te de bir ekonomi heyeti meydana getirilmiştir (1928). Bunların çalışmalarıyla Türk-Romen ticaret ve ekonomik antlaşmaları imzalanmıştır (1929). İki memleket de bunlardan çok faydalanmıştır. Bu işin ilerlemesi için Romanya’da da bir ticaret heyeti kurulmuş ve canlandırılmıştır. Türklerin ekonomi müsteşarlığı ile iyi bir işbirliğinde bulunmuştur. Aynı zamanda mezarlıkların muhafazası ve iyi bakılması için diğer bir Türk-Romen antlaşması imzalanmıştır (1930)⁸.

Politik-diplomatik alanda tanınmış Romen diplomatı ve Dışişleri Bakanı Nicolae Titulescu (1882-1941)⁹’nun Romanya’nın dışpolitikası hakkında “... Türkiye ile olan bu sahada dostluk ilişkilerinin diğer memleketlerle de gelişmesini arzu ediyoruz” sözleri Türkiye’de büyük bir alâka ile karşılanmıştır. Buna dayanarak yukarıda da anılan diplomat Gh. Filâlity’nin 4 Kasım 1927 tarihli raporunda Türkiye Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras (1882-1972) konuşmasında: “Romanya ve Türkiye arasında şüphe edilen hiçbir şey yoktur” denmektedir. 17 Mayıs 1928’de aynı Romen diplomatı Atatürk tarafından kabul edilmiş ve “Romanya Kraliçesine (Regine Maria) İstanbul’da çok iyi bir program geçirmesi ve eğlenmesine hazırlıklar yapılsın” diye bildirilmişti. Bunlardan başka 12 Kasım 1929’da Ankara’daki Romen diplomatları başkâtibi Theodor Scortescu ve Romanya Başkonsolosu Georges Ionescu, Türkiye’nin Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras’la bir konuşmalarında Romanya hükümetinin bir elçilik binası inşası için karar alınmasını istemişler, bu istek

⁸ Bkz. Muzaffer Gökman, *50. Yılın Tutanağı*, İstanbul s. 1973 “Doyuran Matbaası”, s. 61: Türk-Romen Ticâret antlaşması (11 Haziran 1929) ve s. 64: *Mezarlıklar bakımı ...* (18 Eylül 1930).

⁹ Tanınmış Türk dostu N. Titulescu hakkında bkz. Vasile Netea, *Nicolescu Titulescu*. Foreword by Mircea Malita, Bucharest 1969, 83 s.; Nicolae Titulescu 1882-1982. *Romanya’lı Büyük bir Yurt Sever. Diplomat ve Devlet adamı. Türkiye’nin içten ve sürekli dostu*, İstanbul-1982, 217 s. Prof. Dr. Afet Inan’ın Önsözüyle (s. 5-12).

Türk Dışişleri Bakanı tarafından çok iyi karşılanmış ve Romanya ile ilişkilerin kuvvetlenmesini ve artmasını arzu etmiştir. Aynı zamanda Romanya'nın Sovyetler Birliği'ne yaklaşması teklifinde bulunmuştur. Bu konuşmalarında, her iki taraf da önemli bir konu olan "Boğazlar" meselesine bir çözüm getirilmesini istemişlerdir. Özellikle Atatürk Boğazlar rejiminin değiştirilmesini çok istemekteydi. Çünkü Lozan Antlaşmasında bu mesele eksik ve sakat kalmıştır.

Yukarıda anılan elçi Hüseyin Rağıp Efendi'den sonra, yeni Bükreş elçisi Sabri Toprak da¹⁰ Türk-Romen ilişkilerinin kuvvetlendirilmesi için az-çok gayret göstermiştir. Aynı zamanda 16 Ekim 1930'da Romen diplomatı İon Carp (Karp)'ın Ankara'ya elçi tayiniyle Türk-Romen ilişkilerinde gelişme kaydedilmiştir. İon Carp, diplomatik görev mektubunu Atatürk'e sunduğu zaman, Türk-Romen ilişkilerinin daha da iyi olması yolunda faaliyet göstereceğini vaadetmişti. Demecinin sonunda şunları söylemiştir: "Ekselanslarının çok zeki ve kararlı idaresinde Türkiye Cumhuriyeti gerek ekonomik ve gerekse politik-diplomatik-kültürel alanda muhakkak çok ilerlemiştir. Bu büyük başarılarınızdan dolayı memleketimin tebriklerini sunarım ve aynı zamanda ileride de Türk milletine yeni başarılar dilerim." Bu samimi sözleri dikkatle dinleyip heyecanlanan Atatürk de, Romen milletine hayatın her alanında ve her zaman büyük başarılar kazanması dileğinde bulunmuştur. Türkiye Cumhurbaşkanı M. Kemal Atatürk aynı zamanda şunları da söylemiştir: "Şimdiye kadar olduğu gibi, bundan sonra da çalışmamızla Türk-Romen milletleri arasında kurulmuş bulunan iyi ilişkileri daha da iyi bir duruma getirmeye gayret edeceğiz. Hakkımızdaki beyanatınızı aynı derecede memnurlukla dinledim. Bu hususta, hükümetimizden pek samimi karşılık göreceğinizden ve yüksek vazifenizin ifasında da benim kişisel müzaheretime nail olacağınızdan emin olabilirsiniz...". Türkiye Cumhuriyeti Milletler Cemiyeti'ne dahil olduktan sonra, o sırada Milletler Cemiyeti Başkanı olan Dr. N. Titulescu ile Dr. T. Rüştü Aras arasındaki temaslar gitgide arttı. Merkezi İsviçre'nin Cenevre şehrinde olan Uluslararası Barış Bürosu (*Bureau International de la Paix*), 6-10 Ekim 1929'da Atina'da bir Evrensel Barış Kongresi düzenlemişti. Bu kongrede ilk defa, bir Balkan Birliği fikri ileri sürüldü. Aynı zamanda bunun benimsenmesi üzerine kongre, Balkan Devletleri'nin kendi aralarında birer konferansla toplanmasını kararlaştırdı. Bu çeşit bir düşünce T.C. Başkanı K. Atatürk'ün çok hoşuna giderek, Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras'ı derhal bunun ifası için

¹⁰ Sabri Toprak Bükreş elçisi: 1 Nisan 1929-30 Nisan 1930

görevlendirdi. Milletler Cemiyeti'nde Balkan Devletleri Dışişleri Bakanları tarafından geliştirilen Balkan Birliği ülküsünü gerçekleştirmek üzere 5 Ekim 1930'da Atina şehrinde, Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan temsilcileri bir araya geldiler. Bu münasebetle bazı kararlar alındı.

I. 1 - Balkan Devletleri arasında her yıl Dışişleri Bakanları seviyesinde toplantılar yapılmalı.

2 - Balkan ülkeleri arasında sosyal, kültürel, ekonomik ve politik alanlarda yaklaşma sağlanarak birlik kurulmalı.

II. Balkan konferansında, 25 Ekim 1931'de bir konuşmasında K. Atatürk şunları söylemiştir: "Balkan Milletlerinin birliğine çalışan değerli delegelerin huzurunda bulunmaktan ve onları muhabbetle selamlamaktan duyduğum bahtiyarlık çok büyüktür.

Balkan Milletleri, bu gün Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan Yugoslavya ve Türkiye gibi bağımsız siyasal varlıklar halinde bulunuyorlar. tüm bu devletlerin sahipleri olan milletler, asırlarca bir arada yaşamışlardır. Denilirki, Türkiye Cumhuriyeti dahil olduğu halde, son yüzyılda vücut bulan bugünkü Balkan Devletleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun yavaş yavaş parçalanmasının ve nihayet tarihe gömülmesinin tarihi sonucudur..."

III. Balkan Konferansı, 22-26 Ekim 1932'de Bükreş'te vuku bulduğunda, Romanya Dışişleri Bakanı seçkin diplomat Dr. N. Titulescu konferansın açılışında şunları belirtiyordu: "Barışın eş anlamı savaşın yokluğu değildir. Barış, her şeyden önce güvenlik, karşılıklı anlayış ve yarına ilikin umut kavramlarından oluşmaktadır..."¹¹

Bunlardan önce Türk-Romen dostluğu ilişkilerinin geliştirilmesinde, Romen Parlamentosu delegesinin de büyük yardımları olmuştur. (Ağustos 1930). Öyleki 1930 yılından sonra Türk-Romen samimi dostluk ilişkileri şu yüksek seviyesine ulaşmıştır. Söz gelişi, münasebetler Ankara'da 28 Ekim 1931 tarihli Romanya elçiliğinin bir raporunda şu şekilde kayıt edilmiştir: "Bu münasebetle de Türk otoritelerinin teşkilâtçı olduğunu isbat ettiler ve M. Kemal Paşa'nın bu konuda verdiği Fransızca bir nutuk şiddetle alkışlanmıştır. Ecnebi delegeleriyle, Romanya heyeti diplomat Ciceo Pop idaresinde olmak üzere Atatürk'ün Numune Çiftliğini ziyaret ettiler. Buna "Gazi Çiftliği"de denir. Burada Kemal Paşa'nın, köşkünde misafirler

¹¹ Bkz. Mihail Guboğlu, *K. Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığı devrinde Türk-Romen ilişkileri* (1923-1938), İstanbul-1981, s. 2 (Uluslararası Atatürk Konferansı İstanbul 9-13 Kasım 1981)

şerefine bir de ziyafet vermesi delegeleri çok memnun etmiştir".¹² O esnada (1930-1931) tanınmış Hamdullah Suphi Tanrıöver'e Belgrad, Bükreş (Bucuresti), Kahire ve Paris teklif edildiğinde, o, bunlar arasında "Küçük Paris'i", yani Bükreş'i tercih etti. Bu mesele hakkında eşi Saide Tanrıöver, Romanya'nın Bükreş'ine gidilmesine taraftar değildi. Aralarında bu konuda oldukça enteresan bir konuşma geçmişti. Saide Tanrıöver: "Bükreş'e gitmeyelim. Diyorlar ki, Hamdullah Suphi, bir Romanya-Bükreş elçiliğine Türk Ocakları'nı sattı." Buna rağmen Hamdullah Suphi: "desinler" dedi ve hep Romanya'yı tercih etti. Bir taraftan Romenlerin kibarlığını ve diğer taraftan orada bir Türk toplumu olduğunu biliyordu. Dobruca ve Besarabya'da¹³ yaşayan 350 bini aşkın Müslüman (Türk-Tatar) ve özellikle Hıristiyan Türklerine (Gagauz) mensup olan Türkler bulunmaktadır. Onların menşei hakkında bazı yayınlar vardır¹⁴. Böylece 12 Haziran 1931'de Hamdullah Suphi (Tanrıöver) ve eşi Saide Hanım İstanbul'dan ayrılarak Köstence'ye vapurla ve oradan da Bükreş'e trenle varmışlardır. Gittikçe artan bu samimi dostluğu gerek Romanya ve gerekse Türkiye, çok büyük bir ölçüde Bükreş Büyükelçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver'e (1931-1944) borçludur. Bu mesele hakkında Romanya arşivlerinde Atatürk'ün çok güzel, imzası ve mührüyle iki tane Türkçe mektubu mevcuttur. Bunların birisi, Bükreş'teki eski Türkiye elçisi Sabri Bey'in çağırılması ve yerine H. Suphi Tanrıöver'in diplomatik vazifeli olarak gönderilmesi hakkındadır (Mayıs 1931)¹⁵. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Profesörü, meşhur şair ve edebiyatçı, diplomat ve devlet adamı, Atatürk'ün mesai arkadaşı, eski Milli Eğitim Bakanı meşhur H.S. Tanrıöver (1882-1966 12 Haziran). Bükreş'e gelir gelmez, (12 Haziran

¹² Bkz. Arhiva Ministerului Afacerilor Externe ;Abr = MAE) fond 71 "Intelegerea Balcanica", fol. 14. 103 vb.; Mihail Guboğlu, aynı bildiri makale, s. 3. Reiscumhur Gazi Kemal Paşa Hazretlerinin Ankara Çiftlikleri. Ankara 1926 "Hâkimiyeti Milliyet Matbaası". 16 s. 8 resimli.

¹³ II. Dünya Savaşı'ndan sonraki (1944) idareye göre Besarabya yerine Moldavya ve Ukrayna S.S. Cumhuriyetleri denilir.

¹⁴ Bkz. Mihail Ciachir (Çakır), *Besarabiealâ Gagauzlarân istorieast* Chişonau-1935; Türkçesi: *Besarabyalı Gagauzların Tarihi*. "Türk Dünya Araştırmaları" No. 20 (İstanbul-1982), s. 209 ve devamı (Harun Güngör) Paul Wittek, *Les Gacuzes = Les gens du Kaykaus*. "Rocznik Orientalistyczny" No. XVII, Warszawa 1951-1952. s. 12-24 ve Yazıcıoğlu Ali *On the Christian Türks of the Dobruja*. "Bulletin of the School of Orietal Studies...", London-1952, s. 639, 668 vb.

¹⁵ Bkz. Mihail Guboğlu, *Romanya Arşivlerinde Atatürk*. "Yıllar boyu Tarih", sayı 11, Kasım 1981, s. 21-24, faksimili-resimli; Mustafa Baydar; *Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları*. "Menteşe kitabevi" İstanbul 1967, 392 s., resimli; *Romanya Çalışmaları*: s. 153-161; "Türk Kültürü" Hamdullah Suphi Tanrıöver'e Özel Sayı 45, Ankara 1966; "Türk Yurdu" Hamdullah Suphi Tanrıöver'e özel sayı, İstanbul 1967, 100 s.

1931) Romen büyük diplomatı ve Dışişleri Bakanı, tanınmış N. Titulescu'yu Türkiye Dışişleri Bakanı ve seçkin diplomat, eski dostu Dr. Tevfik Rüştü Aras'a fazla yaklaştırmıştır. Aynı zamanda H. Suphi Tanrıöver yukarıda anılan I.G. Duca'yı ve Grigore Gafencu başta olmak üzere diğer tanınmış Romen diplomatlarının Türk diplomatlarıyla dostluklarını kuvvetlendirmiştir. Böyle kısa bir zamanda Türk ve Roman milletleri çok yakın akraba gibi olmuşlardır. Romanya ve Türkiye sanki birleşmişler idi.

Yukarıda anıldığı gibi, 1930'dan başlayarak Romanya ve Türkiye 4. Balkan konferansına da faal olarak katılmışlardır. Ama, bilindiğine göre Balkan Antantını meydana getirememişlerdir. Çünkü, gerek Nazi Almanyası ve gerek Faşist İtalya araya engeller çıkarıyorlardı. Balkan Antantını gerçekleştirmek için, 1933'ün Nisan ayında, Romen diplomatı N. Titulescu Bükreş Büyükelçisi H. S. Tanrıöver'le Türkiye'ye davet edilmişlerdir. Bu münasebetle Dr. Tevfik Rüştü Aras, Romen diplomatı Ion Carp'a Türk-Romen saldırmazlık paktı hakkında bir avant-proje gösterip bunu N. Titulescu'nun mükemmelleştirmesi için tavsiye etmişti. Böylece, 1933'ün 14 Ekim'inde N. Titulescu bir heyetle İstanbul'a gelmiş, Türkiye gazeteleri Romen diplomatını gerek Türkçe ve gerek Fransızca "La visite de Mr. N. Titulescu" "Les idées de Mr. N. Titulescu" vs. başlıklı makalelerle samimi bir şekilde karşılamış ve selamlamışlardır¹⁶. 1933 Ekim'inin 17 sinde Ankara'da Romanya tarafından Bakan Dr. N. Titulescu ve Türkiye tarafından Dışişleri Bakanı Dr. Rüştü Aras, 22 maddeli çok mühim bir Türk-Romen dostluk-saldırmazlık, arbitraj ve uzlaşma antlaşması imzalamışlardır. Ziyafet münasebetiyle Dr. T. Rüştü Aras demiştir ki: "Türk ve Romen Milletleri aynı tarihi paralelde yaşamışlardır. Tarihin bu akışı esnasında her iki millet de birbirine mıkınatıs gibi yaklaşmıştır. Çok hayırlı olan bu cereyan, hem şimdiki hem de gelecekteki nesiller arasında işbirliği için bir nimet bir dayanak olmalıdır..." Dr. T. Rüştü Aras'ın bu çok güzel sözlerini dikkat ve merakla dinleyen Romanya Dışişleri Bakanı N. Titulescu Türk Milleti'ni şu unutulmayacak ifadelerle şöyle vasıflandırmıştır: "acizâne fikrimce Türk Milleti'nin birçok özellikleri arasında üç tanesi çok kıymetli olarak gözümüze çarpar. Çok canlı ve kuvvetli bir millî duygusu, çok derin bir dürüstlüğü veya doğruluğu ve bir de doğuşunda, tabiatındaki mevcut cömertliği veya alıcenaplığı ya da misafirperverliğidir. Eğer dikkat ile araştırırsanız bu çeşit özellikler Romen Milletinde de bulunur." Dönüşünde, İstanbul'da büyük diplomat N. Titulescu şerefine

¹⁶ Bkz. "Akşam" Gazetesi, İstanbul - 13 Ekim 1933 ve Mihail Guboğlu aynı bildirimakale, s. 3

tekrar bir ziyafet verilmiş, Türk gazeteleri tarafından büyük coşkuyla, yeni Türk-Romen anlaşmasının son hedefinin barış olduğu yazılmıştır¹⁷. Türkiye'yi terk ederken Dr. N. Titulescu çok heyecanlı ve hoşnut olarak Ankara'ya şu telgrafi çekmiştir: "Ankara'yı, İstanbul'u ve Türkiye'yi en iyi intibalarla terk ediyorum. Türkiye'nin bütün milletlerle barış içinde yaşama politikasını takdir ediyorum." Bu da çok önemlidir ki Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki 2 Kasım 1933 tarihli nutkunda Atatürk şunları söylemiştir: "Büyük bir sevinçle Romanya Dışişleri Bakanı sayın N. Titulescu'nun resmî ziyaretini ve özellikle Türk-Romen saldırmazlık ve arbitraj muahedesinin imzalanmasını işaret edebiliriz". Bundan sonra K. Atatürk, N. Titulescu'nun saldırmazlık kavramı hakkında kısaca konuşma yapmıştır. Romen tarihçisi N. İorga'nun öncülüğü ile bu demeç Romence'ye de tercüme edilmiştir. (Bkz. "Neamul Romanese" 239, 5 nov. 11 1933).

Yukarıda anılan yeni imzalanmış Türk-Romen antlaşması, Balkan Antantı'nın kuruluşu için muhakkak zincirin ilk halkası gibidir. Bu antlaşmadan sonra Romen diplomatı N. Titulescu küçük Balkan Antantı'nın baş murahhası sayılmıştır¹⁸. Böylece meşhur Romanya diplomatı N. Titulescu Balkanların diplomatik faaliyetini kullanmak için kalifiye edilmiştir. Birkaç yıl süren Balkan konferanslarında "Balkan Antantı" bir tartışma konusu olmuş, son Türk-Romen dostluk antlaşması ise onu doğurmak için yeni öneriler getirmiş, perspektifler açmıştır. 4. veya son Balkan Konferansı Selânik şehrinde vuku bulmuştur (4-11 Kasım 1933). Bu Konferansa Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan katılmışlardır. Bu münasebetle Selânik'teki, Atatürk'ün doğduğu evi yabancı delegeler ziyaret etmişler ve orada Yunan delegelerinin şefi Papanastasiu şöyle bir beyanat vermiştir: "Mustafa Kemal yalnız bir milletin lideri değil, Balkan memleketlerinin en büyük politikacısıdır. Vatanını kurtardıktan sonra Türk Milletinin durumunu iyileştirdi ve memleketi yola koydu. Aynı zamanda Balkan Milletlerinin birleşmesi düşüncesinde en iyi temsilci oldu"¹⁹. Romen diplomatı Langa Râşcanu Atatürk'ün evinin resmi ve delegelerin fotoğraflarını da içine alan Fransızca bir rapor yazmıştır. "C'est ici que vit le jour Gazi Mustafa Kemal, renovateur de la nation Turque et champion, de l'union Balkanique; cette plaque est placée à l'occasion du X ème universaire de la Rè publi Turque. Salonique le 29 Octobre 1933"²⁰. Yukarıda anılan Atatürk'ün bir müze

¹⁷ Bkz. "Milliyet" Gazetesi, İstanbul-13 Ekim 1933

¹⁸ Bkz. "Le Tempe" Gazetesi, İstanbul-19 Ekim 1933

¹⁹ Bkz. Arhiva MAE "Intelegerea Balcanica" Vol. 12, fond 71, fol. (yk) 199.

²⁰ Aynı Romanya Arşivi, Vol. 12, fond. 71, fol. (yk) 199.

şeklinde olan evi hakkında yazılan raporlar Langa Râşcanu'nkenden ibaret değildir. Türk tarih yazarları da bu konuda araştırmalar yapmışlardır²¹. Yukarıda da anılan Romanya ile Türkiye arasında 17 Ekim 1933'te imzalanan 22 maddelik "dostluk, saldırmazlık ve arbitraj antantı"nın ilk üç maddesi şunlardır:

"1 - Türkiye ile Romanya Milletleri arasındaki candan ve devamlı dostluk ve barış hiçbir zaman bozulmayacaktır.

2 - Her iki ülke, evvelce taahhüt ettikleri sözlerine sadık kalarak, milli siyaset ilkeleri çerçevesinde birbirlerine karşı hiçbir savaşa ve 3-4 Temmuz 1933'te akdedilmiş bulunan antlaşmada tarif edilen herhangi bir sataşmaya sürüklenmeyecekler ayrıca kendilerinin aleyhlerinde vuku bulabilecek bir anlaşmazlığa ve bu iki dost ülkeye saldıracak olan başka bir tarafa katılmaktan kaçınacaklar ve üstelik bu kabil saldırgan girişmeleri küçümseyecekler ve itham edeceklerdir.

3 - Bu anlaşmaların sonucunda iki taraf meydana gelecek hukuki davaları veya dış etkilerle meydana gelecek karşılıklı sorunları diplomatik ve barışçı yollarla çözeceklerdir... "Bunun sonucu olarak Ankara, Bükreş (Bucureşti), Belgrad ve Atina arasında "de jure" ve "de Fakta" açısından ikili anlaşmalar zinciri oluştuktan sonra Belgrad'ta toplanan Romanya, Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan Dışişleri Bakanları arasında Balkan Paktı parafe edildi ve 9 Şubat 1934'de Atina'da imzalandı. Bu tarihi belgenin ilk üç maddesi şöyleydi:

(I. Madde): "Türkiye, Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan tüm kendi Balkan sınırlarının güvenliğini karşılıklı olarak tekeffül ederler."

(II. Madde): "İmza eden devletler, bu anlaşmada tayin edilmiş olan menfaâtlerini bozabilecek ihtimaller karşısında alınacak tedbirler hakkında birbirleriyle görüşmeyi taahhüt eder. Onlar bu misakı imzalamış olan diğer herhangi bir Balkan memleketine karşı birbirlerine önceden haber vermeksizin, siyasî hiçbir harekette bulunmamayı ve diğer âkitlerin muvafakati olmaksızın, diğer herhangi bir Balkan memleketine karşı siyasî hiçbir vecibe altına girmemeyi taahhüt ederler."

(III. Madde): "Bu itilâfnâme bütün âkit devletlerce imzalanır imzalanmaz mer'iyete girecek ve mümkün olduğu kadar çabuk tasdik edilecektir. İtilâfnâme, iltihakı âkitler tarafından müsait bir tetkike mevzu teşkil edecek olan her Balkan memleketine açık bulunacak ve iş bu iltihak

²¹ Mehmet Önder, *Atatürk evleri-Atatürk Müzeleri*. Ankara-1970 "Türk Tarih Kurumu Basımevi", 170 s. Resimli. Atatürk'ün doğduğu Selânik'teki eviyle başlamaktadır.

keyfiyeti diğer imza sahibi memleketlerin muvafakatlerini bildirmesiyle beraber hüküm ifade edecektir...”

Bilindiğine göre bu “Balkan Paktı” nı Romanya adına Dr. N. Titulescu, Türkiye adına Dr. T. Rüştü Aras, Yugoslavya adına B. Zeviç ve Yunanistan adına da D. Maksimos (Dışişleri Bakanları) imzalamışlardır.”

Bulgaristan’a gelince: “Roma-Berlin eksenine kaymış olan Sofya hükümeti de Ege Denizi’ne inmek ve Romanya’dan Dobruca’yı koparmak istediği için “Balkan Paktı” nı imzalamamıştır. Faşist İtalya’nın engelleriyle Arnavutluk da bu Pakta katılmamıştır²². Bu Balkan Paktı’nın imza edilmesinden önceki yıllarda Atatürk’ün Devlet Başkanı olarak bu husustaki fikirlerini gerçekleştirmek için adı geçen yabancı devlet adamlarıyla N. Titulescu başta olmak üzere temaslarda bulunmuşlar ve bu hususta zemin hazırlamaya gayret etmişlerdir. “Bu konuda özellikle Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan devlet adamlarıyla konuşmalarında, böyle bir paktın zaruretine onları inandırmıştır.” Yukarıda anılan maddeler Balkan memleketlerinin güvenliği, bağımsızlığı ve bütünlüğünün korunmasını garanti etmiştir²³.

1 Kasım 1934’te Atatürk Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde, çok mühim olan nutuğunda Balkan Antantı’nın önemini şöyle vurgulamıştır: “Balkan Antlaşması, Balkan devletlerinin varlıklarına özel bir saygı beslemesini gözönünde tutan mutlu bir belgedir. Bunun, sınırların korunmasında gerçek bir değeri olduğu besbellidir...” Bu konuşmayı müteakip Dr. Tevfik Rüştü Aras tarafından tertiplenen bir resmî ziyafette Dr. N. Titulescu da şunları söylemiştir: “Anadolu yayınlarında Balkan Antlaşmasının bu kadar büyük önem kazanacağını, bizi bu kadar duygulandıracığını hiçbir vakit düşünmemiştim. Evet, biz barış ve sulhu istiyoruz...” Balkan Antantı Türkiye için o zamanki faşist İtalya’ya karşı bir kalkan veya siper niteliğinde idi.

Gerek Türk-Romen antlaşmasının (17 Ekim 1933) ve gerek Balkan Paktı’nın (3 Şubat 1934) bazı neticeleri vardır. Bunlardan birisi 28 Kasım 1934’de Romanya, Türkiye ve Yugoslavya arasında bir de askerî-militer

²² Bkz. Necip P. Alpan, *Seçkin Bir Diplomat Nicolae Titulescu*. Yazar: ... “Ulucan Matbaası”, Ankara-1982, s. 24, 28. Maalesef, gerek bunda ve gerek diğer kitaplarda N. Titulescu’nun Bükreş Büyükelçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver ile ilişkilerini unutmamışlardır. H.S. Tanrıöver’in eşi Saide Hanıma göre N. Titulescu’nun ölümünden sonra da (17 Mart 1941) Hanımıyla görüşmeleri Londra’da ve Paris’te devam etmiştir (1948).

²³ Bkz. Prof. Dr. Afet İnan, *Tarihten Bugüne*, Ankara-1970, s. 22; Eliza Campus, *Intelegerea balcanica*, Bucureşti-1972 ve Mihail Guboğlu aynı bildiri makale, s. 5.

mukavelesi (*Cenvention*) imzalanmasıdır. Yukarıda da anıldığı gibi bunun baş amacı faşist-nazî saldırılarından korunmaktır.

Bundan biraz önce 1934'de Ekimin 11. gününde Dr. T. Rüştü Aras Romanya'yı ziyaretinde, Bükreş'teki eski dostu H. Suphi Tanrıöver'le de görüşmesinde, Türkiye'nin Cenevre'deki Birleşmiş Milletler Cemiyeti'ne girdiğinde diplomat N. Titulescu'nun o zamanki sözlerini hatırlatmıştır (18 Temmuz 1932) ve "Büyük bir sevgiyle söylenen o zamanki sözleriniz Türk halkı tarafından heyecanla karşılanmış ve bizi çok minnettar etmiştir...." demiştir²⁴. Daha sonra 1935'te, Romanya Kralı II. Carol (Karol) Sinaya'daki Peleş Sarayı'ndan Atatürk'ün tekrar Cumhurbaşkanı seçilmesinden duyduğu memnuniyetini ifade ederek şunları yazmıştır: "Bu her iki ulus için de çok mutlu bir andır, mesut bir olaydır." Bu münasebetle "Romanya ve Türkiye'nin mükemmel ilişkilerini" meydana çıkarmıştır²⁵.

Yeniden Balkan Antantı'na gelerek, Atatürk, Balkan milletlerinin Türklerle müşterek derin tarihine temas etmekle söze başlar. Fakat, bunları yazarken tarihî dönemi tatlı ve acı hatıralarıyla sadece anar ve şunları söyler: "Balkan ve Yunanistan gibi müstakil ve siyasi mevcudiyetler halinde bulunan bütün bu devletlerin sahipleri olan milletler, asırlarca bir arada yaşamışlardır. Bu itibarla Balkan memleketlerinin asırlara şamil müşterek bir tarihi vardır" der. Gerek Balkan konferanslarında ve gerek Balkan Antantı'nda, Ankara'da, K. Atatürk yalnız Türkçe değil çok güzel bir Fransızcayla da konuşup (Selânik'te Franciskau rahiplerinden öğrenmişti) gerek Romen gazetecileri gerekse ecnebi delegelerin derin saygısını ve takdirini kazanmıştır. "Curentul" gazetesinin başyazarlarından olan Romulus Dianu'nun ifadesine göre Atatürk Fransızca için tercümanı olan zata, tercüme esnasında, ara-sıra ikaz eder ve bazı yerlerini düzeltirmiş. Örneğin, II. Balkan Konferansı esnasında, M. Kemal Atatürk'ün söylediği Fransızca nutkun başlığı şudur:

"Mesdames et Messieurs,

Je ressens un grand plaisir de retrouver en présence d'éminents délégués qui préparent l'union des peuples Balkaniques et de les saluer cordialement.

²⁴ Bkz. Ion Oprea, *Nicolae Titulescu*, Bucureşti, fond "Casa regades. No. 114/1935, fol. (yk) 1-2; Nicolae Ciachir, *Informatii din arhivele remanesti despre Mustafa kemal Atatürk* (M.K. Atatürk hakkında Romanya arşivlerindeki haberler). "Revista de istorie" tem 34, No. 6 (Bucureşti 1981), s. 1136-1148.

²⁵ Bkz. Mihail Guboğlu, aynı bildiri-makale, s. 5.

Les peuples des Balkans constituent actuellement des formations indépendantes telles que l'Albanie, la Bulgarie, la Grece, la Roumanie; la Yugoslavie et la Turquie. Les peuples Souverains dans ces Etats ont vécu ensemble durant des siècles. On peut dire que les Etats Balkaniques actuels, y compris la Turquie, qui se sont constitués au cours des derniers siècles doivent leur naissance à l'événement historique de la dislocation graduelle de l'Empire Ottoman, finalement enterré au sein de l'Histoire. C'est pourquoi les nations Balkaniques possèdent une histoire commune se rapportant a plusieurs siècles. Si cette histoire présente des côtés pénibles et douloureux, tous les Balkaniques y possèdent leur part tandis que celle revenant à la Turquie n'a pas été la moins dure..."²⁶

1935'teki Balkan Paktı'nın Ankara'daki II. toplantısında Atatürk'ün konferans ve önermeleri çok mühim ve faydalı olmuştur. Bu münasebetle Romen delegeleri Atatürk'ün sözlerini ve direktiflerini büyük bir dikkat, merak ve hayranlıkla dinleyerek Bükreş'e döner dönmez bu konuda çeşitli makaleler yazmışlardır. Katılanlardan birisi Devlet Genel Sekreteri ve Bükreş elçisi H.S. Tanrıöver'in dostu Petre Ghiatã üç-dört yıldan sonra Atatürk hakkında bir eser yazmıştır²⁷. Aynı yılda H.S. Tanrıöver'in Romanya'daki kişisel çabalarıyla Bükreş'te büyük bir Türk mezarlığı meydana getirilmiştir. Bu mezarlık Balkan ve özellikle I. Dünya Savaşlarında muhtelif cephelerde bıraktığımız 2744²⁸ şehidimizi içinde barındıran mezarlıktır. Bu mezarlığın yapımı bittiğinde 1 Haziran 1935'te büyük bir tören yapılmıştır. İlkın Bükreş Türk imamı Bay Seyt Abdullah²⁹ Türkçe bir dua ile törene başlamış, ondan sonra Romanya ordusunun temsilcisi Colonel (Albay) Vılcu (Vilko) şehitlerin kahramanlıkları ve fedakârlıkları üzerine konuşmuş; son olarak da Türkiye'nin Bükreş Elçisi H. Suphi Tanrıöver, tanınmış bir hâtip olarak çok heyecanlı bir nutuk vermiştir³⁰.

²⁶ Bkz. Prof. Dr. Afet İnan, aynı eser, 205.

²⁷ *Lupul censusu* (Bozkurt). *Viata furtumpasa a Ghaziului Kemal Atatürk* (K. Atatürk Gazi'nin fırtınalı hayatı), Bucureşti 1939; aynı *Atatürk* 1975

²⁸ Bkz. Turhan Aytul. "Milliyet" Gazetesi, İstanbul-21 Mayıs 1967 ve Mustafa Baydar, aynı eser, s. 153. Not. 1

²⁹ Dobruca Tatarlarından olarak "Muratça" (Romence: Muratcea/Köstence-Constanta kazası) köyünde doğmuştur (1902) ve Mecidiye medresesinde tahsilini görmüştür. Bükreş Üniversitesinin Tarih şubesinden "lisanslı" mezun olmuştur. Bu münasebetle Bükreş Büyükelçisi H.S. Tanrıöver'in yanında özel kâtip gibi kullanılmıştır (1933/1934-1940). Ama sonra araları açılmış ve Seyit Abdullah "Muratça" yobaz ve alçak olarak cezalandırılmıştır.

³⁰ Bkz. "Yıldırım" Gazetesi, Pazarcık (Bu gün Tolbuhin Bulgaristan), 12 Haziran 1935. Mustafa Baydar, aynı eser, s. 158-159.

Bir yıl sonra Montreux (*Montrö*) Konferansında gerek Romanya'nın ve gerekse Türkiye'nin tavırları aşağı yukarı aynı idi. Bu konferans K. Atatürk'ün ısrarıyla toplanmıştır. Çünkü, Türkiye Cumhurbaşkanı Lozan Barışı'nda tesis edilmemiş Boğazların rejimini veya durumunu değiştirmek istiyordu. Aynı fikirde olan Romen diplomatı N. Titulescu bu konu ile ilgili olarak şunları demiştir: "Türkiye'nin güvenliğini ilgilendiren her konu, Romanya'nın da güvenliği ile yakından bağlantılıdır. Çünkü, Karadenizle ilgisi olan her husus, yüksek derecede ülkemizi de ilgilendirir. Bizim açık denizlere giden çıkış yolumuz Karadenizden ve dolayısıyla Türk boğazlarından geçer. Bu bakımdan Türkiye'nin sayın Dışişleri Bakanı Ekselâns Dr. Tevfik Rüştü Aras, nutkunda: "Türkiye'nin en hassas bölgeleri Boğazlar'dır" derken, yerden göğe kadar haklıdır. Bundan böyle Boğazlar'ı savunmak ve korumak Türkiye'nin tabî hakkı ve görevidir. Ayrıca şunları da belirtmeliyim ki samimî bir dost olarak N. Titulescu Türkiye'nin yararına heyecanlı olarak, konuşmasını şu sözlerle: "Eğer Boğazlar Türkiye'nin kalbi ise aynı zamanda Romanya'nın da akciğerleridir", bitirmiştir³¹. Bu sözler için büyük takdir kazanmış ve böylece Atatürk'ün arzı ve Türkiye Meselesi çözülmüştür. Montreux mukavelesi münasebetiyle, 31 Temmuz'da (1936) Ankara'daki Romanya Elçiliğinin raporunda şu yazılıdır: "Romanya'nın tavrı, katkısı memleketin dostluk ilişkilerini çok derinleştirdi..." Atatürk'ün nasihatı ile Başbakan İsmet İnönü şunları yazmıştır: "Romanya'dan çok memnunuz. Muhakkak Montreux mukavelesinin dostluğumuzun ve ittifakımızın üzerinde çok iyi netice ve etkileri olacaktır. Romanya'ya itimadımız vardır, onu temin ediyoruz ki bizden her vakit emin olabilir..."

Yukarıda anılan eşsiz Romen diplomatı N. Titulescu nazi Almanyası'nın ve faşist İtalya'nın sonsuz tecavüzlerini protesto ederek ve S.S.C.B. ile dostâne ilişkiler istediğinden, 29 Ağustos 1936'da Romanya Bakanlar Kurulundan özellikle II. Karol'un isteği üzerine uzaklaştırılmıştır³². Böylece gerek Romenler ve gerek Türkler çok seçkin bir diplomat kaybetmişlerdir.

Atatürk'ün son yıllarında Türk-Romen ilişkileri en mükemmel şekilde idi. Romanya diplomatları ve devlet adamları sık sık Ankara'ya ve İstanbul'a gelerek Türkiye'nin ulu önderiyle konuşmuşlardır. Söz gelişi, 1937'de Mart ayının 17-20 günlerinde, Romanya Dışişleri Bakanı Victor

³¹ Bkz. Nicolae Titulescu, *Documente...*, Bucureşti-1971, s. 781 ve Mihail Guboğlu, aynı bildiri-makale, s. 6: Necip P. Alpan, aynı eser, s. 30.

³² Bkz. Necip P. Alpan, aynı eser, s. 19 ve s. 41.

Antonescu eşiyle ve diplomat erkânıyla İstanbul'a ve sonra Ankara'ya gelişi dolayısıyla, Ankara Palas'ta gazeteciler huzurunda, K. Atatürk Türk-Romen dostluğu hakkında Romanya misâfirleri şerefine şu çok sıcak ve samimî unutulmayacak sözleri söylemişti: "Her gün kudreti daha fazla artan Romanya'yı bütün kalbimizle kutlarız, dostluğumuz o kadar sıkı ve emindir ki, Romanya daha kuvvetli oldukça biz de kendimizi daha kuvvetli addederiz. Sizi (Bakan Victor Antonescu) tanıdığımıza çok memnunuz. Milletleri muahedelerden ziyâde duygular ve hisler bağlar. Romanya, kalbimizde kardeşçe yer tutmuştur. Ruhlarımızın yakınlığı ve birarada bulunmamıza kaldırıyorum kadehimi"³³. Atatürk'ün bu çeşit derin manâli ve güzel sözleri Romenlerin kalbinde ve vicdanında daima, yaşayacaktır. Aynı yılda, Ekim ayının son günlerinde (27-31 Ekim 1937) Romanya Başbakan'ı Gheorghe Tătărescu'nun Ankara'ya gelişi münasebetiyle K. Atatürk tekrar konuşmuş ve Türk-Romen samimi dostluğu hakkında yine büyük ve manâli sözler söylemiştir³⁴. 1938 yılının ilkbaharında hastalığına rağmen K. Atatürk Dolmabahçe Sarayı'nda "Lucea fârul" denilen vapurla gelen Romanya Kırallı II. Carol'u, heyetiyle birlikte kabul etmiştir. Romanya Kırallı II. Dünya Savaşı'nın yaklaşması münasebetiyle çok heyecanlı olarak Atatürk'e Çekoslovakya Cumhurbaşkanı Eduvard Beneş'e müracaat edip, Sudetleri Almanlara verdireceğini diye rica etmişti. Amma bu mesele hakkında K. Atatürk ona bir kahramanlık ve milletçilik dersi vermiştir. Örneğin: "Ben memleketimin bir avuç toprağı için yıllarca kılıçla savaştım. Şimdi nasıl aynı mesele hakkında Beneş'e müracaat ederim". (?!) Bundan sonra toplantı ve görüşmeler dostça devam etmiş ve Romanya Kralı da memnun kalmıştır³⁵.

Bu diplomatik-politik ilişkilerden başka, gerek Romenler ve gerekse Romanya'lı Türkler Atatürk ve onun en mühim eseri Türkiye Cumhuriyeti hakkında her yıl bazı kültürel gösteriler de tertip ederlerdi. Örneğin, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 5. yıldönümünde (29 Ekim 1928) Bükreş'teki "Türk Öğrencileri Cemiyeti" (Romence: "Societatea Studentilor Turci") İstanbul'a özel bir heyet göndermiştir. O münasebetle, bunların mesajına Cumhuriyet Gazetesi'nde K. Atatürk tarafından şu cevap verilmiştir: "Cumhuriyet günümüz dolayısıyla tebriknâmeniz için

³³ Bkz, "Ulus" Gazetesi, XVIII Yıl No. 5617, 29 Mart 1937 ve Mihail Guboğlu, aynı bildiri-makale, s. 6.

³⁴ Bkz. Aynı "Ulus" Gazetesi, İstanbul-30 Ekim 1937 ve Mihail Guboğlu, aynı bildiri-makale, s. 6.

³⁵ Bkz. Nejat Saner, *Atatürk dönemi...*, Ankara-1974, s. 61-62 ve Mihail Guboğlu, aynı bildiri-makale, s. 7.

Ekselans Cumhurbaşkanımızın sevincini ve memnuniyetini sunuyoruz”³⁶. Tanınmış genç avukat Gheorghita Popescu'nun davranmasıyla ve Romanya Dışişleri Bakanı Grigore Gafencu'nun yardımıyla, Rimnikul-Sarat şehrinden büyük bir öğrenci-turistik gurub “Ăl, Sihleanu” İstanbul'u ziyaret ettiler. (31.VIII-5.IX.1929). Bunun başında Mebus Ionel Lupescu da vardı. Pera-Palas'ta ikâmet ettiler ve Türklerin, gerek Boğaziçi'nde gerekse İstanbul dışında düzenledikleri gezilere katıldılar. 1929'da Romanya'dan İstanbul'a 33 kişilik bir öğrenci gurubu ziyâret'e gelmiş idi. O guruba “Alexandru Sihleanu” Öğrenci Derneği Rimniculărat (*Romanya*) denilirdi. O gurubun idârecisi ya kılavuzu olarak Gheorghita Popescu'nun ifâdesine göre (şimdi 81 yaşındadır) vapurdan inilir inilmez İstanbulu ziyâret etmekten önce üç sesle *Atatürk marşını* ve Türkiye'nin millî şarkısını icrâ etmişler ve Türkler tarafından çok çok takdir edilmiştir. O civârda hareketin arkası kesilerek hepsi hayret'te kalmışlardır; merak ve dikkatle dinlemişlerdi. Yukarda anılan gurubun ziyâreti hakkında İstanbul gazeteleri şöyle yazmışlardır: “*Evvelki gün şehrimize gelen romen talebeleri dün şehrimizin şayam temaşa mahallelerini Cami ve çarşayı gezmişlerdir*”, bu gezilerden Romen ve Türk gazetelerinde bahsedilmiştir. Bir iki yıl sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin 10. yaşında kültür ilişkileri bakımından Bükreşte Kemalist Türkiye hakkında *Amicii Turcili* (Türkiye'nin dostları) denilen Akademik kuruluş daha yüksek bir seviyede çok iyi bir biçimde, özellikle 1932'de başlayarak, bazı konferanslar organize ediyordu. Bunlara, hususiyetle Türkiye'nin en büyük bayramı münasebetiyle (28/29 Ekim) Türkiye elçisi meşhur Hamdullah Suphi Tanrıöver Bükreş elçiliği erkânıyla birlikte, memnuniyetle katılıyordu. Konferans salonları her yıl Cumhuriyet Bayramı'nda, seçkin dinleyicilerle dolup taşıyordu. Örneğin, 1933'de Ekim ayının 28. gününde meşhur tarihçi, Üniversitede Profesör Constantia C. Giurescu (1901-1978), “Mustafa Kemal Atatürk'ün şahsiyeti ve yüzyıllar boyunca Türk-Romen ilişkilerinin evrimi (Romence: *Personalitatea lui M. Kemal Atatürk și evoluția elotülör Romano-Turce dealungul vremii*)” hakkında bir konferans vermiştir. Türkiye Cumhurbaşkanı M.K. Atatürk'ün şahsiyeti hakkında iyi hatip olduğu söylenir. Prof. Cons. C. Giurescu nutku şöyle neticelenmiş idi: “Eşsiz bir siyâsi-politik idraki, idareci, büyük bir asker ve fevkalâde bir teşkilatçı olarak Kemal Atatürk Türkiye Devleti'nin kurucusudur. Türkiye Cumhuriyeti K. Atatürk'ün en mühim eseri, Osmanlı İmparatorluğu'ndan herbakımdan farklıdır... Gerek muhteşem

³⁶ Bkz. “Cumhuriyet” Gazetesi, 14 Kasım 1928 ve Arhiva Consiliului de Miniştri, Pachet 7/1928.

Süleyman'dan önceki ve gerek sonraki Türk tarihinin en meşhur simasıdır"³⁷. Devam eden yıllarda da Prof. C.C. Giurescu Türk-Romen ilişkileri hakkında daima samimi bir Türk dostu olarak konuşmuştur. Bu mesele hakkındaki raporların birisinde Bükreş Büyükelçisi H. Suphi Tanrıöver, bunu da işaret etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin bu büyük bayramı ancak Bükreş'te değil Romanya'nın diğer şehirlerinde de törenle kutlanıyordu. Örneğin çok iyi hatırlıyorum, 1935-1939 yılları arasında, Bukovina'da tahsilde bulunduğum Çernovice (Romence Cernăuți) şehrinde Prof. Dr. Alois Grigoroviçi baş konuşmacı olarak, M. Kemal Atatürk ve devrimleri hakkında bazı konferanslar sunuyordu. Bese-rabya'nın Chişinau (Kişineu) şehrinde Prof. Al. Boldur da konferanslar veriyordu. Dobruca'nın Köstence şehrindeki Türkiye Konsolosluğu da T.C.nin kuruluşunun 14. yıldönümü nedeniyle çok güzel bir tören tertiplemişti. Törene Köstence otoriteleri (Prefect) Vali ve (Primar) Belediye Başkanı başta olmak üzere memnuniyetle katılmışlardı. Bunlar, ayrıca Hamidiye vapuruyla gelen 400'den fazla Türk misafirleri şerefine bir ziyafet vermiştir. Sonra, gerek Romenler ve gerek misafir olarak gelen Türkler Dobruca'nın Babadağı, Tekirgöl ve Tulca başta olmak üzere bazı kasabalarını ziyaret etmişlerdir. Aynı Hamidiye Krüvazörü'nün bordasında Türkiye Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras'ta bulunmuştur. O günlerde, özel bir tören ve trenle Bükreş'e hareket etmiştir. Orada, dost Romanya diplomatlarıyla Türkiye Büyükelçisi olan eski dostu H.S. Tanrıöver'i ziyaret etmiştir³⁸.

Yukarıda anılan Türk-Romen dostluğu tasdiğine ve şerefine, 1938 sonbaharında K. Atatürk'ün tavsiyesiyle Başbakan Celâl Bayar ve Dışişleri Bakanı Dr. T. Rüştü Aras Romanya'ya bir ziyârette bulunmayı düşünüyorlardı. Maalesef, K. Atatürk'ün vefatı, defin töreni ve cenazesinin kaldırılması nedeniyle bu proje gerçekleştirilemedi. Bilindiği üzere Atatürk'ün hayata göz yummasından dolayı Romanya hükümeti siyah bayrak çekerek o günü milli mâtem (Romence: *Zi de Doliu*) ilân etmişti. Aynı zamanda Romanya'dan gelen, Romen Askerî ve Diplomatik heyeti Atatürk'ün cenazesine çelenk koydular ve orada heyecanlı nutuklarla Atatürk'ü anlattılar. Ankara'da bir Romen askerî kıt'ası cenâze töreninde, bazı yabancılar arasında (İngiliz, Fransız, Bulgar vb) geçit gösterisi yapmıştır³⁹. O sırada Romanya Kralı II. Karol Londra'da olduğundan

³⁷ Bkz. "Glasul Bucovinci" (Bukovinci/Bukovina'nın sesi) Gazetesi-Cernatui-1935-1939, her yıl 28/29 Ekim (Octombrie).

³⁸ Bkz. Mihail Guboğlu, aynı bildiri-makale s. 7.

³⁹ Bkz. *Çocuk duygusu* - Resimli dergi No. 69/1939.

onun adına heyetinin temsilcisi Harbiye ve Bahriye Bakanı, General Paul Teodorescu da çok heyecanlı bir nutuk söylemiştir⁴⁰. Atatürk'ün bu fâni dünyayı terk etmesi dost Romanya'da da çok derin bir üzüntü uyandırmıştır. Bu olay, bütün dünyayı olduğu gibi, tüm Romanya'yı da sarsmıştır. Bu bakımdan İskender Seretelli'nin "Dünya Ağlıyor" "ATATÜRK" başlıklı eserinde (İstanbul 1939, s. 81-83) bazı Romen gazetelerinde çıkan haberleri de işaret etmiştir. Bilindiği gibi, Atatürk'ün 10 Kasım 1938'de aramızdan ayrılışı sadece Türk milleti için değil Romanya ve barışsever tüm dünya milletleri için büyük kayıp olmuştur. Bu münasebetle gerek Bükreş'te ve gerek Romanya'nın diğer şehirlerinde basılan gazeteler ilk sayfalarını Atatürk'e ait makalelere tahsis ettiler ve bu eşsiz adamın askeri, siyâsî dehasını ve yeni Türkiye'nin Atatürk tarafından vücuda getirilmesinin tarihi değerini gözler önüne serdiler. Romen gazeteleri bundan başka, Atatürk'ün portresi ve biyografisini neşrederek büyük adamın Türkiye'de teceddüd sahasındaki fevkalade faaliyetini yazmakta ve Balkan sulhu için yaptığı önemli yardımlar bilhassa belirtilmektedir. Örneğin, "Üniversul" (*Cihân*) başlıklı gazetenin başmakalesinde büyük asker ve dahi devlet adamının yaptığı işler ve başarılarından uzun uzun bahsedilmiş ve şöyle yazılmıştır: "Atatürk, belki de zamanımızın en büyük adamlarından biridir. Romanya'nın sadık dostu olan Atatürk, Romen efkâr-ı umumiyesinin dostluğunu kazanmıştır. Romen ulusu da bu acı günlerde Türk milletine dostâne teselli hissiyatını izhar etmektedir..."⁴¹.

Timpul (*Vakit*) gazetesi Atatürk'ün muazzam faaliyetini hatırlatmakta ve onun elde ettiği inkilâbın mucizeye benzediğini yazmaktadır. Bu gazete şunları da ilâve etmektedir: "Romanya kaybettiği bu büyük dostunun önünde hürmetle ve teveccühkâr bir teesürle eğildi fakat buna rağmen Romanya Türkiye'ye karşı dostluk ve sadakatini muhafaza etmektedir. Türkiye de bu konuda bizim gibi düşünmekte ve hissetmektedir. Bu hissiyat bizi Atatürk'ün şerefli hatırasına daha ziyâde bağlamaktadır..."⁴². "România" (*Romanya*) gazetesi şunları yazıyordu: "Atatürk, muhakkak Romanya'nın en şerefli ve sadık dostlarından biriydi. Esasen Türklerin dostluklarını ve sadakatini anlatan, bir de tanınmış Romence atasözü vardır. Türkiye'nin birinci Cumhurbaşkanı Ankara'da yaratılmış olan Balkan Antantı'nın mühim müessislerinden biridir. Romen milleti Türk milletinin kalbini saran mâteme çok derin ve çok samimi bir

⁴⁰ Bkz. Nejat saner, Aynı eser, s. 67.

⁴¹ Bkz. "Üniversul" Gazetesi-Bucureşti, 12 Noviembrie/Kasım 1938.

⁴² Bkz. "Timpul" Gazetesi, Bucureşti-12 Noviembrie 1938.

kederle iştirak etmekte ve Romanya'nın yalnız büyük dostlarına karşı olan duygularıyla Atatürk'ün hatırasını ruhunda muhafaza etmektedir..."⁴³ "Curentul" (*Kurentul*, Akıntı) gazetesi "Atatürk'ün ölümünün Türkiye'yi mateme gark ettiğini, fakat yüksek faydalara mazhar olmuş inkılâpçı bir rejim içinde bırakmış olduğunu yazmaktadır..."⁴⁴.

Büyük bir devlet adamı, fevkalade bir diplomat, eşsiz bir asker olan şanlı Atatürk'ün 10 Kasım 1938'de bu dünyaya gözlerini kapaması üzerine, olaydan duyduğu acının tesiri altında, tarihçi N. Jorga'nın yazıp bastırıldığı, *Un Greaor de tară* (yeni bir ülkünün kurucusu)-ATATÜRK başlıklı makalesinde büyük bir heyecanla Atatürk hakkında şunları yazmıştır: "Her bir zorluklara karşı durmadan mücadele eden kuvvet hiçbir insanî kudretin karşı duramayacağı bitmez bir enerji, bütün muhalifleri ve râkipleri ile her an çarpışmaya hazır bir insan, hiçbir fâninin kurtulamayacağı ölüm karşısında teslim olmuştur. Türk dünyasının taçsız imparatoru, kendisini çoktanberi izlemekte olan ölümü uzaklaştırmak için son bir gayretten sonra dünyaya gözlerini yummuştur. Siyâset hayatına karışmış olmakla beraber asker olarak yaratılmış olan bu insan, büyük bir istekle her şeyi okumuş ve benimsemiş, gözünü yönelttiği hedefe doğru bütün zorluklara rağmen dosdoğru yürümüştür. Büsbütün başka bir haleti ruhiye ile yetişmiş olan bir millet için medenî Avrupa hayatını kabul etti. Fakat bunu, derslerini iyi hazırlamanın sevinci içindeki bir öğrenci gibi değil, bu medeniyet prensiplerinin ihtiyar bir yaratıcısı gibi hareket etti. Şahane bir safdillikle, gerçek veya mutasavver ecdadı namına bu medeniyeti gerisin geriye alıyormuş gibi görünüyordu. Bu gün, çok çetin bir ırkın enerjisinden madâ, büyük bir problem ortaya çıkmaktadır: "Yaratılan eser onu yaratandan sonra da yaşamaya devam edecek midir?..."⁴⁵.

"Vütorul" (*İstiklâl*) gazetesinde şöyle yazılıdır: "Eseriyle beşeriyetin üstüne çıkan bu inkılâbçı seciyesi ve hayatı itibariyle insanlara en yakın olanlardan biriydi. Esasen şahsiyetinin cazibesi ve hayatının sonuna kadar muhafaza ettiği otoritesinin sırrı buradadır. Bu gün insanca hammedde

⁴³ Bkz. "România" (Romanya) gazetesi, Bucureşti, 12 Novembrie 1938

⁴⁴ Bkz. "Curentul" gazetesi, Bucureşti-12 Novembrie 1938.

⁴⁵ Bkz. B. Jorga'nın "Neamul românesc" gazetesi, bucureşte-12/21 Novembrie 1938: *Un creater de tară-ATATÜRK*. Aynı N. Jorga'nın *Oamenii care au fost* (Yaşayan/yaşamış Adamlar). Editie îngrijita de Ion Roman cu note, Bucureşti-1967, s. 326-327 (*Un creater de tara-ATATÜRK*) ve Mihail Guboşlu, *ATATÜRK fondatorul Republicii Turcia vâzut de istoricul român N. Jorga (1871-1940)*- "Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu K. Atatürk ve zamanı hakkında Romen Tarihçisi N. Jorga'nın görüşleri (fikirleri)". ATATÜRK Devrimleri I. Milletlerarası Sempozyumu Bildiriler (10-14 Aralık 1974), İstanbul-1975 "Sermet Matbaası", s. 532-540.

itibariyle kuvvetli olan ve Akdenizde birinci derecede mühim bir mevki bulunan Türkiye Cumhuriyeti istiklâli sükûnetle kabul edilebilir...”⁴⁶.

“Semnalul” (*İşaret*) gazetesinin Atatürk’e tahsis ettiği başmakalesinde şu satırlar yer almaktadır: “Romanya büyük dostunun hatırası önünde derin teessür duymakta, modern Türkiye’ye Atatürk’ün hayatını vakfettiği bütün ilkelerin başarılı olduğunu görmek hususundaki temennilerini arz eder...”⁴⁷.

“Îndependance Roumaine” (*Romen Bağımsızlığı*) gazetesi şunları yazıyordu: “Atatürk tarihte teşkilâtçı bir dahi, bir milletin harikalar yaratan sevk ve idarecisi ve memleketinin kurtarıcısı olarak kalacaktır. Haleflerinin büyük ölünün çizdiği yoldan yürüyeceği şüphesizdir”⁴⁸.

Muhakkak ki bunlar bu örneklerin tamamı değil, diğer Romen gazete ve dergilerinden özellikle Romanya ve Türkiye arşiv kaynaklarından çok mühim ekler de olabilir⁴⁹. O acı günlerde Romanyalı Türkler de Atatürk’ün ölümüne ağlamışlar ve yas tutmuşlardır⁵⁰.

Gagauz denilen Hıristiyan Türklere H.S. Tanrıöver’in gayretiyle ilk defa Türkçe okullar açılmıştır⁵¹, onların hakkında bazı eserler basılmıştır⁵², ve böylece onlarda da millî şuur uyandırılmaya çalışılmıştır. Bu çeşit bir hareket Romanya’nın hoş görü ve müsamahası, gerek mazide ve gerekse günümüzde olduğu gibi inkâr edilemez⁵³. Bunu da H.S. Tanrıöver bazı eserlerinde belirtmektedir⁵⁴.

⁴⁶ Bkz. “Viitorul” gazetesi, Bucureşti, 12 Noiembrie-Kasım 1938.

⁴⁷ Bkz. “Semnalul” gazetesi, Bucureşti, 12 Noiembrie 1938.

⁴⁸ Bkz. “Îndependance de la Roumanie”, Bucureşti 12 Noiembrie 1938.

⁴⁹ Konumuz için Ankara’daki ATATÜRK arşivi çok gerekli olmasına rağmen onu da kullanamadık... Bu bakımdan Bükreş Büyükelçisi H. S. Tanrıöver’in müzakeresi (Correspondance) mektupları, raporları vb. (Arşivi) çok değerli bir kaynaktır. Onlardan burada ancak birkaç örnek kullandık.

⁵⁰ Bkz. “Türkbirliği” gazetesi, Pazarcık, 12 - 15 Kasım 1938. (Bkz. Ekrem Menlibayın K. Atatürk Dobruca basımında başlıklı bildirisini - Köstence Constanta (Romanya) 6 Haziran 1981 (*Atatürk Sempozyumu*)).

⁵¹ Bu ilk Türkçe okullar Komrat (*Kömürat*), Çadır-lunga, Kubey, Kiriye Lunga, Volkaneste Gagauz kasabalarında ve köylerinde açılmıştır. Bunların müfettişi (yoklamacı) Sayın Zahit Boztuna idi (Eskişehir).

⁵² Yukarıda anılan eserlerden başka (bkz. 14. nota) Atans Manav’un *Peteklete na Gagauzite ih nravi i obiçay* (Varna - 1938), Sayın Türker Acaroğlu tarafından tercümesi vardır (*Gagauzlar*), Ankara “Varlık Basımevi” 1939/1940.

⁵³ Bu mesele hakkında bkz. *The National Question in Romania*, Bucharest - 1982, 78 s., Resimli; aynı *La verité sur la Question nationale en Roumanie*, Bucarest - 1982, 79 s. Resimli.

⁵⁴ Kendi ifadesine göre gençliğinde Hamdullah Suphi (Tanrıöver) İstanbul Üniversitesi hocalarıyla Romanya’ya bir gezinti yapmıştır. Bu münasebetle Türk misafirlerinin şerefine

Atatürk'ün zamanında Türk-Romen dostluk ilişkileri gerçekten en yüksek seviyeye erişmiştir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, asırlar boyunca süren Türk-Romen ilişkilerinin en parlak devri şüphesiz ki bu dönemdir. Buna tereddütsüz "Türk-Romen ilişkilerinin altın devri" diyebiliriz. Bunlar yalnız politik-diplomatik, ticârî ve ekonomik alanlarda değil, aynı zamanda Romanya'nın Türkiye ile olan kültürel ilişkilerinde de büyük yer tutmaktadır. Çünkü, gerek K. Atatürk ve gerekse Romanya'daki temsilcisi, Büyükelçi H. S. Tanrıöver sadece birer büyük devlet adamı değil aynı zamanda tanınmış yüksek kültür şahsiyetleri idi. 1940 yılında H. S. Tanrıöver'e Bükreş Üniversitesi "Doktor Honoris Cauza" (*fahri doktor*) ünvanı vermişti⁵⁵.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kuruluş yıllarından başlayarak Romanya Krallığı ile ekonomik-ticârî ilişkileri gitgide artmıştır. Bu bakımdan 11 Haziran 1929'da bir ticârî-ekonomi antlaşması imzalanmıştı⁵⁶. On yıl sonra altı maddeli Türkiye-Romanya ticaret ve tediye anlaşmalarını Bükreş'te Türkiye Cumhuriyeti namına orta elçi H. S. Tanrıöver ve Romanya namına Sanayi ve Ticâret Nazırı I.P. Giugurtu⁵⁷ imzalamışlardır (şubat 1938). Bunun metni Fransızca ve Türkçe olarak şöyle basılmıştır: "Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ve Romanya Krallığı ticârî mübadelelerine bu günkü ahval dahilinde bütün inkişaf imkânlarını vermek arzusunda bulunarak 11 Haziran 1929'da münakit ticâret ve sayri sefâin muahedesi hükümlerine halel gelmeksizin aşağıdaki hükümleri kararlaştır-

tarihçi prof. N. Iorga Bükreş Üniversitesinde "*Türk-Romen ilişkileri hakkında*" başlıklı çok değerli bir konferans sunmuştur (fransızca 1914). bundan sonra M. 1920 - H. 1336'da Hamdullah Suphi İstîlâ önünde *Türk Halkı* başlıklı İzmir'in Kız Muallim Mektebinde bir konferans vererek şöyle demiştir: "Size Bulgar milleti, Türkü imha etmedi dedim. Biraz daha şimâlde, Romanya'ya bakınız Eski Osmanlı İmparatorluğu'nun Eflak ve Boğdan eyâletlerinde Türkler yüz sene evel nasıl oturuyorsa, yine öyle oturuyorlar. Romanya'da Anadolu parçaları var. Dobruca'da Tuna Boyunda, şimendifer yollarında Türk köyleri, Türk kasabaları hâlâ yerlerindedir, manzarada minareyi ve camii görürsünüz. Romanya havasında ezan sesi durmamıştır. Ben, Bükreş'te kendi gözlerimle İstanbul mahallelerinde, Bursa'da olduğu gibi, Türk helvacılarının alışveriş ettiklerini gördüm. Çünkü Romanyalı yalnız ben, benden başkasına hayat yok dememiştir (Bkz, Hamdullah suphi Tanrıöver), *Dağ Yolu*, B: 2, Kitap 1-2, İstanbul, Ankara 1929. 1931, "Yeni Matbaa"... s. 190-191.

⁵⁵ Bkz, Mustafa Baydar: *Hamdullah Suphi Tanrıöverin anıları*, s...

⁵⁶ Bu mesele hakkında bkz, Muzaffer Gökman: *50. Yıl Tutanağı*, İstanbul 1973 "Doyuran Matbaası", s, 61: "11 Haziran, 1929, Türk-Romen Ticâret... antlaşması imzalanmıştı"; s, 64: "18 Eylül 1930 - Türkiye-Romanya mezarlıkları Muhafaza Antlaşması imzalandı"..

⁵⁷ Sonra, II. Dünya Savaşı arifesinde (1940-1941) İon P, Giugurtu kısa bir sürede Başbakan olmuştur. Onun zamanında Viyana diktatı imzalanmıştır.

tırnışlardır...”⁵⁸ Romanya ekonomi ataşelerinden biri N. Mănescu'nun *Turcia de astăzi (Bu günkü Türkiye)*⁵⁹ başlıklı eseri Atatürk dönemindeki Türk-Romen iktisâdiyatı ve ticâreti hakkındadır. Bükreş'teki Türkiye ticaret ve askeri ataşeleri de H. S. Tanrıöver'in önsözleriyle başka bir eser bastırmıştır⁶⁰. Büyükelçi H.S. Tanrıöver Türk-Romen dostluğunu ve Romenlerin toleranslı tavrını burada da meydana çıkarmıştır.

Büyük Atatürk'ün ölümünden sonra onun tesiriyle Türk-Romen ilişkileri beş altı yıl daha devam etmiştir. Örneğin, Romanya Kralı II. Karol'un 11 Ağustos 1939'da İstanbul'da Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'yü ziyareti sırasında Balkanlar'ın çok kritik durumu hakkında yeni bir konuşma yapılmıştır⁶¹.

Yukarıda anılan Türk-Romen ekonomi-ticârî hareketi, II. Dünya Savaşı'nın ilk yıllarına kadar normal bir şekilde devam etmiştir. Örneğin, Bükreş B. Elçiliğinden 27 Kasım 1930 tarihli H. S. Tanrıöver'in şu raporunu hatırlatabiliriz:

“Hariciye Vekâletine

Son anlaşmaya nazaran 3 aylık petrol ihtiyacımız için şu miktarlar üzerinde şirketlerle uyuşuldu. 21 bin 3 yüz ton benzin, 15 bin ton petrol, 13 bin yüz ton motorin, 3 bin ton dizel, 1800 ton yağ... İktisat Nezareti şu neveleri alabileceğimizi bildirmiştir. Benzin 25 bin, petrol 9 bin, motorin 5 bin, mazot 10 bin ton bunun itilafname mücibinde ademi tatbikını sayarak Hükümetimizin mukabeleye mecburiyet hasıl olacağını Müsteşara söyledim... için Nezaret namıma kati cevap istedim. Tuna donunca vaziyet kolaylaşacağı için bir aylık kontrat yaptığımızı söylediler. Nezaret ısrar ettiği takdirde 3 aylık kontratlar yaparak 1 aylık ihracat müsaadesi almayı muvafık gördük. Şirketler fund fiyatlarıyla satışa razıdırlar fakat itilafname mücibince buna imkân yoktur. Şirketlerin komisyon namıyla buradaki

⁵⁸ Basılan broşürün Fransızca başlığı vardır: “*Accords de Commerce et de paiement entre la Turquie et la Roumanie*” Ankara 1938, 38 s.

⁵⁹ Dr. Mănescu Nicolae: *Turcia de astăzi. Economică-financiară-politică-socială și schimburile comerciale cu România. /İstanbul-1937/, LX + 372 fol. + 1 f. tab. (Litografiat-taşbasımıyla); Aynı, *turcia de astăzi. Lucrare întocmită de... București-1939, 407 p. + 7 harita (Biblioteca, monetară, economică și financiară... Seria III-a. Geografia economică)*. Aynı, *Colonizarea în Grecia*. Schimbul de populații greco-turce-bulgare. Cu o prefață de I. Gigurtu, București - 1951, VIII + 200 s./p.*

⁶⁰ İstanbul 1939, 200 s.

⁶¹ Bu mesele hakkında bkz. Muzaffer Gökman: *50. Yıl Tutanağı*, s. 107 ve Constantin C. Giurescu: *Histoire Chronologique de la Roumanie par... sous la redaction de Const. C. Giurescu “Editura științifică și enciclopedică”-Bucurește 1976, s.*

Ticarethanelere hesabımıza tenzilat yapmaları yolunu bulduk. Sedat "Rafinajül" ile 1300 ton benzin, 1300 ton petrol, Milli Müdafaa Vekâleti için 3000 ton dizel mutabıktır. Diğer Şirketler daha ancak 2000 ton Dizel verebiliyor. Benzin, Petrol... fiyatları Dizel 60.. Mazot 40. Motorin... 20 Dolar 63. fiyatladır. Ayrıca göstereceğimiz yere namımıza verilmek üzere Ley ile % 5 komisyon vardır. Standardın Şirketleri ancak % 2 komisyon veriyorlar. Rafinajül bütün ihtiyacımızı % 5 komisyon ile temin edeceğimizi bildirmiş isede emniyet... cihetinden... diğer Şirketlerden almakta Valker musırdır. Serian intaci için Sedat ile iştirak ediyoruz satış şeraiti Akreditif açtırılmak, müstakbel vergi, navlunlar arttığı takdirde müşteriye ait olmasıdır. Son şerait eski kontratlarda vardır. Romanya Hükümetiyle 1 aylık veyahut 3 aylık ihracat müsaadesi alınmasına göre teşübbüslerimizi müdafaa ederek...."

Tanrıöver

II. Dünya Savaşı başlarında 2 Şubat 1942'de Romanya-Türkiye arasında tekrar bir ticaret antlaşması imzalandı⁶². Ama muharebe dolayısıyla bazı zorluklar da çekilmiştir. Çünkü Almanların emrine göre Romanya malının büyük bir kısmını mecburen cepheye gönderiyordu. Bilindiği gibi 6 Eylül 1940' da General Ion Antonescu, Almanların yardımıyla II. Karol'u Romanya'yı terk etmeye zorlamışlardı. Ama Mareşal Ion Antonescu diktatörlüğü döneminde, 23 Ağustos 1944'e kadar gerek Büyükelçi H. Suphi Tanrıöver'e ve gerek Türkiye'ye çok iyi bir tavırda bulunmuştur. Çünkü, Romanya ve Türkiye'nin halledilemeyen hiç bir meselesi yoktu. Aynı zamanda Romanya Kralları gibi General Antonescu'nun da Türklere sempatisi artmakta idi. Söz gelişi, Bükreş Büyük Elçiliği'nden 27 Şubat 1941 tarihli H. Suphi Tanrıöver'in imzasıyla diğer bir belge de gösterilebilir:

"General Antonescu" beni davet ederek bervechiati beyanatta bulundu:

Hükümetinizin bana verdiği vazih ve kati cevaplarından dolayı minnetdarlığımı bildirmenizi rica ederim. Türkiye'nin harbe girmemesini ifade zordur. Evvelce de söylediğim gibi Almanların size taarruz etmeyeceklerine kaniim. Mütemadiyen tevessü eden Sovyetler karşısında Almanya yalnız bu gün değil yarını da düşünüyor. Size taarruz, sizi Sovyetler tarafına atmadır. Almanya, Boğazlarda İngiltere veya Sovyetlerin yerleşmesini istemez. Kendisi için de bunu düşünmesi mümkün

⁶² Bkz, Muzaffer Gökman, aynı eser, s. 115: "Türkiye-Romanya Ticaret Antlaşması imzalanmıştır"..

değildir. Almanya, Türkiye, Romanya yarının dostlarıdır. Coğrafya icapları yapacaktır. Almanların Tunayı geçmekte gecikmeleri Hitler'in müttefikine yardım teahhüdünü değiştirmez. İtalya ile Yunanistan arasında muslihane bir tavsiye tarzı bulunursa Romanya çok memnun olacaktır. Bulgaristan ile yaptığınız anlaşmayı büyük memnuniyetle öğrendim. Bugarları harp harici tutmak muhakak ki siyâsî bir muvaffakiyetinizdir. Bu suretle harbin Türkiye'ye sirayet etme ihtimali zail olmuş diyebilirim... Petrol işi ile bizzat meşgul oluyorum ve bunun için Romanya tahriyesinin târiklerinden birisini göndermek imkânını tetkik ettiriyorum.”

Tanrıöver

Aynı zamanda II. Dünya Savaşı esnasında Türkiye-Romanya kültürel ilişkileri de devam etmektedir. Bunu Bükreş Elçiliğinden 26 Ekim 1943 tarihli H. S. Tanrıöver'in Prof. Constantin C. Giurescu hakkındaki fikirleri ispat etmektedir. Metin şudur:

“Başvekil, memleketimize gönderdiği sabık Maarif Nazırı ve Üniversite Profesörü Giurescu'yu Türkiye ve Romanya arasında Kültür münasebetlerinin takviyesine memur etmiştir. Bu zat, dersleri ve neşriyatıyla daima memleketimiz lehinde telkinatta bulunan samimî bir dostumuzdur. Ona Ankara'daki Romanya Elçiliği nezdinde Kültür Müşaviri ünvanı verip vermemeyi tasvibinize arz ediyor. Mumaileyhin faaliyeti her türlü nümayişten uzak tutulacak, şimdilik tetkikata münhasır kalacak ve harpten sonra bu hizmete Hükümetimizle de işişare edilerek karşılıklı bir anlaşma ile en muvafık şekil verilecektir.”⁶³

Tanrıöver

Prof. Giurescu'nun Ankara'ya gönderilmesi diğer basılmış eserlerde de anılmıştır.

Yukarıdaki belgelere dayanarak II. Dünya Savaşı esnasında da Türk-Romen ilişkileri normal bir şekilde yürümüştür. Bu meselede Büyükelçi H. S. Tanrıöver büyük bir rol oynamıştır. Onun Romanya'yı terk etmesiyle (5 Aralık 1944) Türk-Romen ilişkileri de 1960'a kadar zayıflamıştır. Hatta bazı yıllarda bu iki dost memleketin araları açılmıştır. Bundan sonra çok iyi tanıdığımız Bükreş Büyükelçisi Şemseddin Arif Mardin'in ve Romanya'nın gayretleriyle Türk-Romen ilişkileri tekrar kuvvetlenmeye, ve gitgide durum düzelmeye başlamıştır. Örneğin, Romanya'da Atatürk'ün doğumunun 100.

⁶³ Yukarıda da anıldığı gibi Bükreş Büyükelçisi H. S. Tanrıöver'in Dışişleri Vekâletine hitâben yazılan raporları gerek Türk-Romen ilişkilerine ve gerek II, Dünya Savaşı sıralarında durum içinde çok çok muhimdirler, ama onlar bazı arşivlerde muhakkak saklıdır. M. Guboğlu

yılı (1981-1982) kutlama çalışmaları çok büyük bir yer almıştır⁶⁴. Kronolojik sırasıyla Bükreş Üniversitesi'nin Şarkiyat Kurumunda (Asociatia Orientalistilor dui R. S. Romani) "N. Iorga" Tarih Enstitüsü'nde (8 Nisan 1981) ve Relatians Internationales de la R.S. Roumanie" (19 Mayıs 1981) isimli kuruluşta birer seminer-sempozyum vuku bulmuştur. Bunların son ikisine Bükreş Büyükelçisi Sayın Nahit Özgür de katılmıştır. Bükreş'teki son törene, Türkiye Cumhuriyeti tarafından gönderilen eski Bakan Sayın İsmail Arar, "*La place d'Atatürk parmi les grands courants de l'histoire*" (büyük tarih sürecinde Atatürk'ün yeri) başlıklı çok önemli bir bildiri sunmuştur. Bundan sonra birkaç tebliğ daha sunulmasına rağmen eski Ankara Büyükelçisi Grigore Geamănu ve Christian Popișteanu başta olmak üzere, bu resmi gündeki seminer (19 Mayıs 1981), acizâne fikrimce bir sergi ile daha iyi olabilirdi. Bu konu hakkında kuruluşun kâtabi öğrencimiz Lucretia Băluta-Kiss yazmıştır⁶⁵. Muhakkak ki daha iyi bir şekilde (Constanța) Köstence şehrinde de, Atatürk hakkında seminerimiz vuku bulmuştur. Gerek Romenler ve gerek Romanya Türkleri tarafından 13 tane bildiri sunulmuştur. Aynı zamanda bir de sergi tertiplenmiştir. Köstence'deki Atatürk sempozyumuna (6 Haziran 1981) Bükreş Büyükelçisi Sayın Nahit Özgür'le Köstence Konsolosu Berker de katılmışlardır. Bu münasebetle Atatürk hakkında bazı makaleler konferanslarda (örneğin, Yaşı = Yaş'ta) sunulmuştur. Bunların hepsi hakkında özel bir makalemiz vardır⁶⁶. Bundan önce V. Veliman bu töreni iyi bir şekilde tanıtmıştır⁶⁷. Bunlardan başka Romanya Başkanı N. Ceaușescu (Çavuşesku) nun 1969, 1876 ve 1983 (20-24 Mayıs) yıllarında Türkiye'yi ziyaret etmesi ve Türkiye Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in de Romanya'yı teşrifıyla (1-5 Nisan 1982) Türk-Romen ilişkileri daha kuvvetlendirilmiştir⁶⁸.

⁶⁴ Bkz. /Atatürk'ün Yılı Romanya'da da kullandı = Türk Romen ilişkilerinin altın yılları. "Yıllarboyu. Tarih" sayı: 11, Kasım - 1982, s. 52-53, resimli (Köstence'deki: ATATÜRK 6 Haziran 1981).

⁶⁵ *La centenaire de la naissance de Mustafa Kemal Atatürk-Le fonda teur de la Turquie moderne.* "Revue Roumaine d'etudes internationales" XVe Année 6 (56) - Bucarești, 1981, s. 619-623.

⁶⁶ Bkz. 65. nota

⁶⁷ Bkz. *Centenarul nașterii lui Mustafa Kemal Atatürk.* "Revista Arhivelor" 3/1981, s. 389-390 (Valeriu Veliman).

⁶⁸ Örneğin, Romanya Başkanı N. Ceaușescu (Çavuşesku)'nun Türkiye'ye son ziyareti münasebetiyle bir gazetede şöyle yazılmıştır: "...Yeşili ve özellikle ulusal çiçekleri sardunyayı ülkenin her kesiminde korumaya özen gösteren bu dost ülkenin, Romanya'nın Devlet Başkanı Nikolae Çavuşesku ve eşini ülkemizde misafir etmekten büyük sevinç duyduk. Bu çok anlamlı ziyaret ile Balkanlar'da barış içinde yaşayan iki ülkenin dostlukları daha da pekişmiş bulunuyor" (Bkz, "Pazar"... "Hürriyetin eki", İstanbul 29 Mayıs 1983...).

SEÇİLMİŞ TÜRK-ROMEN KAYNAKÇA-BİBLİYOGRAFYASI

- AFETİNAN, PROF. DR. A.: *Atatürk hakkında hatıralar ve belgeler* (Memories and Documents Pertaining to Atatürk) 2. baskı Ankara - 1968 "Ajans-Türk Matbaacılık Sanayii", X + 351 s. + 32 pl. ve levha, 8'.
- AFETİNAN, PROF. DR. A.: *Tarihten Bugüne* (From history up to Present.) Ankara . 1970, "Türk Tarih Kurumu Basımevi. VII + 248 s. + 12 s. elyazı + 9 resim, 8'.
- AFETİNAN, PROF. DR. A.: *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk devrimi*, ikinci baskı, "Türk Tarih Kurumu Basımevi", Ankara-1977, IX + 22 s. + resim ve haritalar, 8'.
- AFETİNAN, PROF. DR. A.: *Atatürk'ten mektuplar*, "Türk Tarih Kurumu Basımevi" - Ankara-1981, IX + 103 s. + pl. ve resimler 8'.
- ALPAN, P. Necip: *Seçkin bir Diplomat Nicolae Titulescu*, Ankara-1982, 47 s. + resim
- ARAR, İsmail (Ankara): *La place d'Atatürk parmi les grands courants de l'histoire*. "Revue des études sud-est europeennes" t. XX, 1 (Bucarest-1982), p.s. 43-49.
- BAYDUR, Mustafa: *Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları*, İstanbul 1968, 392 s. + 30 pl., 8' (Menteşe Yayınevi).
- BİLÂL N. Şimşir: *Dış basında Atatürk ve Türk Devrimi* Cilt-I-1922 - 1924. Bir Laik Cumhuriyeti doğuyor. "Presse étrangère sur Atatürk" Volume -I 1922-1924 La naissance d'une République laïque", Türk Tarih Kurumu Basımevi Ankara - 1981, LXVIII + 892 s., 8'.
- CAMPUS, Eliza: *Intelegerea balcanică*, (Balkan Antantı-Paktı) Bucureşti: "Editura Acad. R.S. România", Bucureşti - 1972, XXVI + 395 p.s. (Bibl. Ist.)
- CAMPUS, Eliza: *Politica externă a României în perioada interbelică* (İki dünya savaşı arasında Romanya'nın Dış politikası) (1919-1939), Bucureşti "Editura Politică", 1975, 91 p.s.
- CAMPUS, Eliza: *Din politica externă a României* (Romanya'nın Dış politikasından) 1913-1947, "Editura Politică". Bucureşti 1980, 633 p.s.
- CAMPUS, Eliza: *Little Entente and the Balkan Alliance* (Translated from the Romanian by Delia Răzdolescu), Bucureşti - 1978. 207 p.s (Bibliotheca Historiae Romaniae, *Studies*, 59).
- CAMPUS, Eliza: *Les relations entre le Turquie Kémaliste et la Roumanie entre les eux guerres mondiales*. "Revue Roumaine d'Historie", t. XX nr. 3 (Bucarest-1981), s. 411-433.
- CÂRTÂNĂ, Iulian - Seftiu, I.: *România şi problema strimtorilor* (Romanya ve Boğazlar meselesi), Bucureşti - 1974, 431 p. s. 8'.
- CAZAN, Gh. I.: *Problemele Orientului apropiat de la primul război mondial la conferința de pace de la Lausanne*. (1914-1923) (I.Dünya Savaşından Lozan konferansında Yakındoğu meseleleri), Bucureşti 1980, s. p. 9-78.
- DRAGOŞ, Gh.: *Kemal Atatürk. Omul-Opera* (K. Atatürk-Kimliği ve eseri), Cluj - 1935, 48 p. s.
- CIACHIR (ÇAKIR), Nicolae.: *Informații din arhivele românești despre Mustafa Kemal Atatürk* (M. K. Atatürk hakkında Romen arşivlerinden haberler), "Revista de istorie" t. 34, nr. 6 (Bucureşti - 1981), p. s. 1136-1148.
- EKREM, Mehmet Ali.: *Atatürk - Făuritorul Turciei moderne* (Modern Türkiye Kurucusu - Atatürk), Bucureşti - 1969, 354, p. s.
- EKREM, Mehmet Ali.: *M. Kemal Atatürk în opinia publică românească* (Romen kamuoyunda Atatürk). "Revista de istorie" nr. 4 (Bucureşti-1974), p. s. 597-603.

- EKREM, Mehmet Ali.: *Relatiile româno-turce (Les relations roumano-turques) (1928-1934)*. "Revista de istorie", t. 34, tr. 5 (Bucureşti-1981), s. 883-898.
- EKREM, Mehmet Ali.: *Considérations sur les réformes intérieures et sur la politique étrangère de Kemal Atatürk*. "Revue Roumaine d'Histoire", t. XX. No. 3 (Bucarest-1981), p. s. 435-454.
- GİRİTLİ, PROF. DR. İsmet.: *Romanya ve Türk-Romen ilişkileri*, İstanbul Üniv. Hukuk Fak. Mecm. 1982.
- GUBOĞLU, Mihail.: *Atatürk - fondatorul Republicii Turcia văzut de istoricul român N. Iorga (1971-1940)* - "Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk ve zamanı hakkında Romen Tarihçisi N. Iorga'nın görüşleri (Fikirleri)" "*Atatürk Devrimleri*" I. "Milletlerarası Sempozyumu Bildirileri" (10-14 Aralık, 1973, İstanbul) "Sermet Matbaası", İstanbul 1975, p. s. 532-540.
- GUBOĞLU, Mihail.: *Mustafa Kemal Atatürk (1881-1938)* - Ilustre personalité de l'Histoire turque. "Analele Universităţii Bucureşti". Istorie. Anul XXX - 1981, p. s. 89 - 110.
- GUBOĞLU, Mihail.: *Kemal Atatürk: fondatorul Republicii Turcia*. "Revista UNESCO a Republicii Socialiste România", Nr. 3/1981 (Bucureşti), p. s. 176-179.
- AYNI (Idem): *Kemal Atatürk: Le fondateur de la République turque*, aynı dergi, p. s. 303-305; *Kemal Atatürk: Founder of the Turkish Republic*, aynı dergi, p. s. 405-409.
- GUBOĞLU, Mihail.: *Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığı devrinde Türk-Romen ilişkileri (1923-1938)*. İstanbul - 1981. 13 s. (Uluslararası Atatürk Konferansı'nda sunulan bildiri).
- GUBOĞLU, Mihail.: *Romanya arşivlerinde ATATÜRK*. "Yıllarboyu Tarih" Sayı: 11, İstanbul - Kasım 1981, s. 21-24 + faksimil-resim.
- GUBOĞLU, Mihail.: *Centenar ATATÜRK în Turcia (Türkiye'de Atatürk'ün 100. yılı kutlanması)*. "Magazin istoric", Anul XVI, Nr. 2 (179), Februarie (Bucureşti) - 1982, p. 45 + 1 portre (Atatürk)
- GUBOĞLU, Mihail.: *Atatürk Yılı Romanya'da da kutlandı Türk-Romen ilişkilerinin altın yılları*. "Yıllarboyu Tarih", Sayı: 11, (İstanbul) - Kasım 1982, s. 52-53 + 1 portre (Köstence Sempozyumu).
- GUBOĞLU, Mihail.: *Kemal ATATÜRK*. "Contemporanul". Revista... săptăminal, Nr. 21 (906) 20 Mai 1983, s. 5 + 1 portre (Atatürk)
- İĞDEMİR, Uluğ.: *Atatürk'ün Yaşamı*. I. Cilt 1881-1918..., "Türk Tarih Kurumu Basımevi - Ankara 1980, XI + 197 s. Resimler I-XXVII, 8' (... Atatürk'ün Yüzcü Doğum Yılı Yayınları).
- KINROSS, Lord.: *ATATÜRK. Bir milletin yeniden doğuşu. (Atatürk. The Rebirth of A Nation)*. Çeviren: Ayhan Tezel, İstanbul "Sander Kitabevi", VIII. bsl. 1980-1981, 806 s. + 1 portre 8'
- MĂNESCU, Nicolae.: *Turcia de astăzi. Economică-financiară-politică-socială şi schimburile comerciale cu România* (Bugünkü Türkiye. İktisadî-maliye-siyasal ve Romanya ile ticâret mübâdeleleri). İstanbul, 1937, LX + 372 yaprak + 1 yk tab. (Litografiat - taşbaskısı).
- MĂNESCU, DR. Nicolae.: *Turcia de astăzi* (Bugünkü Türkiye). Lucrare întocmită de Dr. Nicolae Mănescu consilier economic al României în Turcia şi Grecia, Bucureşti 1939, 407 p. s. 8 harita, 8' (Biblioteca monetară, economică şi financiară Geografia economică...).
- MAXİM, Mihai.: *Atatürk şi începuturile istoriografiei turceşti moderne* (Rez. fr.: Atatürk et les débuts de l'Historiographie Turque moderne). "Revista de istorie" t. 35, Nr. 1 (Bucureşti - 1982), p. s. 105 - 113.
- MOISUC, Viorica.: *L'affirmation des états nationaux indépendants et unitaires, du centre et du sud-est de l'Europe (1921-1923)* Coordonateur: Viorica Moiscu et Ion Calafeteanu. Editura Acad.

- R. S. România, Bucureşti 1980. 362 364 p. s. (Bibliotheca Historica Romaniae: Etudes, 62 (İngilizceside var.)
- NASTOVIÇI, Ema.: *Relatiile româno-turce în ajunul şi timpul primului război mondial* (Rez. fr.: Aspects des relations roumanoturques à la veille et pendant la première guerre mondial "Revista de istorie" t. 35, Nr. 5-6 (Bucureşti - 1982), p. s. 707-734.
- POPA, Nircea N. Şi Marin Florea.: *Contributii privind relatiile româno-turce în perioada interbelică (1925-1935) în lumina unor documente de arhivă* (Rez. fr.: contributions aux les relations Roumaino - Turques dans la période d'entre les deux guerres (1925 - 1935) relevées par les documents des archives). "Analele Universităţii Bucureşti". Istorie. Anul XXII-Nr. 1 - (Bucarest) - 1973, p. s. 125 - 138.
- POPIŞTEANU, Critian.: *România şi Antanta Balcanică. Momente şi semnificatii de istorie contemporană* (Romanya ve Balkan Antantı - Paktı. Çağdaş tarihte anlar ve manaları), Bucureşti - 1968, 358 p. s., II. baskı, Buc. 1971, 359 p. s.
- SEFTIUC, Ilie Bkz. Cartana, Iulian.: *România şi problemele ştrîmtoloz* (Buc. 1974).
- SEFTIUC, Ilie.: *Momente din activitatea diplomatică a României la conferinţa de la Lausanne (Lozan Konferansında Romanya faaliyetinde anlar) (1922-1923)*. "Revista arhivelor" XXXII, 1 (Bucureşti - 1970), p. s. 147- 163.
- SOYSAL, İsmail.: Tarihçeleri ve açıklamaları ile birlikte TÜRKİYE'NİN SİYASAL ANDLAŞMALAR I. Cilt (1920-1945), "Türk Tarih Kurumu Basımevi" -Ankara 1983, IX + 696 s. 3h 8' (Türk Tarih Kurumu) Yayınları XVI. Dizi - Sa. 38-. Romanya hakkında bkz. *Lozan Barış Andlaşması* (VII, s. 69, 74, 82; s. 109-111, 129-131, 141-151, 152-156, 164; 165-176; s. 187-190, 196-201, 213-217 (Acte fina. de la conférence de Lausanne - 24. VII. 1923)... 428-432 (1933 *Türkiye-Romanya dostluk, saldırmazlık, hakemlik ve uzlaştırma Andlaşması*); s. 447-459; s. 493 - 518 (1936 *Monterux Boğazlar sözleşmesi*) vb. *Nicolae Titulescu 1882-1982... Türkiye'nin içten ve sürekli dostu*. Çeviren: Ali Aslan. Önsöz Prof. Dr. Afet İnan, İstanbul-1982, 217 s. 8'
- VANCU, DR. Milan.: *Mica înteleger şi politica externă a Jugoslaviei (1920-1938)*. Momente şi semnificatii. (Küçük Antanta ve Yugoslavya'nın Dış politikası. Anlar ve manalar). Prefata (Önsöz): Dr. Viorica Moisuc (Traducere - çevirme: Carmen Moldoveanu). Bucureşti "Editura politică", 1979, 260 p. + pl. 8'.
- VELİMAN, Valeriu.: *Centenarul naşterii lui Mustafa Kemal ATATÜRK* (M. K. Atatürk'ün 100. Yıl Doğumunun kutlanması)/Köstence Sempozyumu: 6. Haziran 1981. "Revista arhivelor" Anul XLIII, Nr. 3 (Bucureşti - 1981), p. s. 380-390.
- VİLLALTA, Jorge Blanco.: ATATÜRK... Translated from Spanish by William Campbell, "Türk Tarih Kurumu Basımevi" Ankara 1969, XVI + 480s. + resim (Yazarı), 8' (Türk Tarih Kurumu Yayınları XVI. Dizi - sa. 39). Romanya hakkında bkz. *Romania, Romanians* s. 4, 20, 45, 66, 68 (Bucharest), 106, 111-112, 253, 326 ve 418 (*Bessarabia meselesi*).
- MUZAFFER, Gökman.: ATATÜRK VE DEVRİMLERİ TARİHİ BİBLİYOGRAFYASI - *Bibliography of the History of Atatürk and His Reforms* Milli Eğitim Basımevi - ilâveli 1981, 3. Bası, "Kültür Bakanlığı" İstanbul - Ankara, XXIV + 1038 s., 8' II. Cilt (İstanbul - Ankara, 1981 - 1982), XVI + 790s., 8' III. Cilt (Basımda, 1983)...s. 8' *Bibliyografya Turçii*(Türkiye kaynakçası) 2. baskı, Moskova - 1982, 619 s.